

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ГЛУХІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА**

На правах рукопису

Кафедра історії, правознавства та методики навчання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**МЕЦЕНАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ ТА
МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
В 9 КЛАСІ ЗЗСО**

Виконала:

Ляшенко Наталія Григорівна,
магістрантка
спеціальності 014 Середня освіта
предметної спеціальності 014.03 Середня
освіта (Історія)
ОПП «Середня освіта (Історія)»

Науковий керівник:

кандидат історичних наук,
доцент О.А. Чумаченко

Допущено до захисту:

«__»_____ 2023 р.

Завідувач кафедри:

_____ А.П. Гриценко

Дата захисту: «__»_____ 2023 р.

Оцінка _____

Підписи членів ЕК:

Глухів-2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ РОДИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ ЯК МЕЦЕНАТІВ	
1.1. Поняття меценатства, його виникнення і розвиток в Україні	7
1.2. Історія родини Терещенків та вплив тогочасного середовища на формування їх світогляду	13
Висновки до першого розділу	22
РОЗДІЛ 2. ТЕРЕЩЕНКИ-МЕЦЕНАТИ ТА ЇХ УНЕСОК У РОЗВИТОК ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ	
2.1. Просвітницька діяльність родини Терещенків.	24
2.2. Меценатство родини Терещенків у культурі.....	36
Висновки до другого розділу	45
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ «МЕЦЕНАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ» В КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В 9 КЛАСІ	
3.1. Методика використання джерел у процесі навчання історії при викладанні теми «Меценатська діяльність родини Терещенків» у 9 класі.....	47
3.2. Аналіз уроку з історії України із залученням джерельного матеріалу на тему «Меценатська діяльність родини Терещенків»	55
3.3. Організація позакласної роботи з формування в учнів 9 класу уявлень про меценатську діяльність родини Терещенків у Глухові.....	60
Висновки до третього розділу.....	63
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	67
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Актуальність дослідження. Одним з характерних проявів загальнонаціонального відродження українського суспільства на сучасному етапі є поживлення інтересу до вивчення життєвого шляху тих людей, які своєю діяльністю зумовили поступальність історичного розвитку нашої держави. Предметом суперечок і гострих дискусій науковців, попри достатньо великий масив зібраних матеріалів, продовжують залишатися відомі постаті середини XIX – початку XX ст. – епохи діяльності цілої плеяди відомих педагогів, просвітників і діячів мистецтва. Серед тих, хто сприяв поширенню освіти, культури в зазначений період, були і Терещенки – родина успішних промисловців, активних громадських діячів, меценатів та філантропів культурного життя свого народу.

Питання меценатства в Україні досліджували низка вітчизняних науковців, серед яких: О. Кудласевич акцентував увагу на взаємозв'язки українського меценатства і російської царської ідеології; В. Ковалинський, М. Слабошпицький, Ю. Хорунжий, Т. Ткаченко, О. Донік та інші простежили життєвий шлях відомих підприємців, охарактеризували їхню підприємницьку діяльність, приділили увагу добродійним справам; М. Слабошпицький розглядав традиції українського благодійництва, обґрунтував, що меценатством займалися різні за професією люди, але всі вони піклувалися про процвітання та велич України.

У працях науковці заклали підґрунтя актуальної традиції потрактування життєдіяльності великих підприємців як громадян, що працювали на благо суспільства.

Винятково завдяки особистим здібностям і наполегливості у другій половині XIX ст. вони перетворилися на найзаможніших підприємців-аграріїв. Сучасникам Терещенки були відомі не тільки як власники маєтків у Волинській, Київській, Чернігівській, Катеринославській, Курській, Брянській, Орловській губерніях із численними гуральнями, цегельнями, свічкарями, не стільки як торгівці збіжжям, волами, спиртом, що їх вони постачали навіть за

кордон, але й як доброчинці, піклувальники й фундатори, утримувачі лікарень, пологових будинків, нічних притулків для бідних, торговельних шкіл, училищ, церков – у Глухові та Києві [60, с.74]

О. Бутова, П. Біліченко, Б. Панасюк, В. Хіцяк та інші науковці досліджували життя та діяльність родини Терещенків. О. Ткаченко досліджувала підприємницьку і благодійну діяльність родини Терещенків. Науковець дослідила родовід Терещенків, проаналізувала їхню підприємницьку діяльність та дійшла висновку, що Терещенки були представниками української промислової еліти, які своєю діяльністю сприяли економічному розвитку України. О. Донік дослідив діяльність родини Терещенків як фундаторів і покровителів закладів соціального захисту й охорони здоров'я, навчальних закладів різних типів у Києві, Глухові, при власних цукро заводах, культурно-освітніх товариств. Автором розглянута меценатська діяльність і колекціонування творів мистецтва членами родини Терещенків, показаний їхній вагомий унесок у заснування картинних галерей і музеїв, у культурну й духовну спадщину України.

Проблема меценатства в Україні розглядається і в шкільних програмах з історії України для учнів 9 класу. Використання історичних джерел на уроках історії України сприятиме якісному засвоєнню інформацію про меценатів в Україні загалом та родину Терещенків зокрема.

На важливості використання історичних джерел у процесі навчання історії України в ЗЗСО свідчить значна кількість наукових та методичних праць. Учені та методисти наголошують на важливості системного використання історичних джерел в освітньому процесі. Українські дослідники В. Власов, Н. Гупан, М. Дмитрієнко, Л. Задорожня, Т. Ковбасюк, Ю. Малієнко, О. Пометун та ін. розглядають підходи до класифікації та функцій історичних джерел, основні форми роботи з ними в процесі навчання історії в закладах загальної середньої освіти. Водночас більшість науковців і методистів акцентують увагу на методику роботи переважно з писемними джерелами і в

них недостатньо уваги приділено використанню історичних джерел різних типів у навчанні історії в школі.

Мета дослідження: на основі комплексного аналізу широкого кола джерел і здобутків історіографії охарактеризувати меценатську діяльність родини Терещенків, визначити їх унесок у розвиток освіти та культури в Україні; розробити методичне забезпечення з теми «Меценатська діяльність родини Терещенків» з курсу «Історія України» в 9 класі.

Об'єкт дослідження: родина Терещенків.

Предмет дослідження: меценатська діяльність родини Терещенків та методичне забезпечення з вивчення меценатської діяльності родини Терещенків у курсі «Історія України» в 9 класі.

Завдання дослідження:

– проаналізувати історіографію теми та інформативність її джерельної бази, окреслити концептуальні засади й методологічний інструментарій дослідження;

– реконструювати основні віхи біографії родини Терещенків;

– виявити впливи тогочасного середовища на формування світогляду родини Терещенків;

– з'ясувати особливості меценатської діяльності родини Терещенків та визначити їх унесок у розвиток освіти і культури України;

– розробити методичні рекомендації до уроків та позакласної роботи з курсу «Історія України» з вивчення меценатської діяльності родини Терещенків у 9 класі.

Хронологічні межі окреслюють період з кінця XIX – початок XX століття. Окреслення нижньої межі (1917 р.) обумовлено докорінними змінами в житті родини Терещенків. У результаті більшовицького перевороту родина все втратила, а для багатого і впливового роду Терещенків не залишилося місця в Україні. Із приходом радянської влади Терещенки – заможні підприємці й доброчинці, на чиєму гербі значилося: «Прагненням до суспільної користі», були змушені емігрувати.

Географічні межі зумовлені специфікою діяльності родини Терещенків, зокрема, організацією підприємницької і меценатської діяльності в Глухові, а в подальшому поширення її в Києві.

Методології дослідження. В основу методології роботи покладено принципи історизму, репрезентативності, антропоцентризму та об'єктивності. В процесі роботи використано як загальнонаукові (наукового аналізу, синтезу, класифікації, періодизації, групування, систематизації, узагальнення), так і спеціальні методи (ретроспективний, історико-просопографічний, проблемно-хронологічний, критичного аналізу тощо).

Практичне значення роботи полягає в тому, що її зміст та отримані результати можуть бути використані для подальшого науково-теоретичного опрацювання з теми: «Меценатство в Україні в кінці XIX – початку XX століть» та під час підготовки вчителів історії України до уроків в 9 класі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження апробовано під час науково-практичної конференції: II Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування» (28 листопада 2023 р., м. Глухів).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 1 публікації (Ляшенко Н. Меценатство родини Терещенків. *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування: збірник наукових праць*. Глухів: Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. Вип. 2. С. 122-125).

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків.

РОЗДІЛ 1. СТАНОВЛЕННЯ РОДИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ ЯК МЕЦЕНАТІВ

1.1. Поняття меценатства, його виникнення і розвиток в Україні

На сьогодні дедалі виразніше постає тенденція до відродження та підтримки розвитку освіти, науки, мистецтва і культури. А тому увагу сучасні науковці акцентують на меценатстві як виду суспільно корисної діяльності. Саме через призму історії зародження меценатства виступає еволюція соціально-економічного, правового та культурного його становища, спрямованого на збереження і розвиток національного культурного надбання.

Здійснюючи історико-правовий екскурс становлення та розвитку меценатства, як зауважує Г. Путятю, порівняно із сучасними роками, такі суспільні явища, як меценатство та благодійність, чітко не розмежовувалися. Меценатство ототожнювалося із благодійною діяльністю [58, с. 10].

З'ясуємо зміст цих понять у різних джерелах.

В Енциклопедичному словнику XIX століття Ф. Брокгауза та І. Ефрона потрактовано «благодійність» як прояв співчуття до ближнього і моральний обов'язок заможного поспішати на допомогу незаможному. У Тлумачному словнику В. Даля охарактеризовано особистість благодійника як «творящего, делающего добро другим».

В Енциклопедії сучасної України подано таке визначення поняття «меценатство» – безкорислива матеріальна підтримка розвитку культури, мистецтва, освіти, охорони здоров'я тощо. Близькими до М. є благодійництво, філантропія [26].

У законодавстві подано такі визначення термінів. Відповідно до статті 1 Закону України «Про благодійництво та благодійні організації» (від 16 вересня 1997 р. № 531/97), благодійництво – це добровільна безкорислива пожертва фізичних та юридичних осіб у поданні набувачам матеріальної, фінансової, організаційної та іншої благодійної допомоги. У статті 1 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про благодійництво та благодійні

організації» (№ 3091–111 від 7 березня 2002 р) зазначається, що «меценатство» – це добровільна безкорислива матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними особами набувачів благодійної допомоги; «спонсорство» – добровільна матеріальна, фінансова, організаційна та інша підтримка фізичними та юридичними особами набувачів благодійної допомоги з метою популяризації виключно свого імені (найменування), свого знака для товарів і послуг [29].

Більшість науковців подають різноманітні дефініції поняття «благодійність». У вузькому розумінні благодійність – це надання матеріальної допомоги нужденним людям (бідним, сиротам, інвалідам та ін.), причому як фізичними особами, так і юридичними та громадськими організаціями. У широкому розумінні це безоплатна діяльність зі створення і передачі фінансових, матеріальних й духовних цінностей (благ) для задоволення істотних потреб людини, соціальної групи чи соціальної верстви [58].

Поняття «благодійність» В. Бакальчук, О. Кузьмук потрактовують як надання приватними особами чи громадськими організаціями матеріальної допомоги бідним людям, закладам, що опікуються хворими, особам з вадами, тим, хто потрапив у скрутне становище через стихійне лихо тощо [6].

Меценатство – це форма благодійності, що здійснюється добровільно, безкорисливо та усвідомлено фізичними або юридичними особами, що виражається через особисту та/або майнову допомогу, ґрунтується на принципах законності, гуманності і справедливості, рівності та здійснюється у сферах освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки та наукових досліджень [58, с.41].

Питання меценатства висвітлено в різних наукових статтях, монографіях, дисертаціях. Науковці визначили такі особливості меценатства:

- це дуже почесна та шляхетна діяльність;
- розвиток меценатства є показником високого духовного рівня суспільства в будь-якій країні;

- це активна форма ідентифікації, вивчення та збереження національної культури [50].

В. Путько проаналізував історичні тенденції та закономірності становлення і розвитку меценатства і благодійності в Україні, виділив етапи розвитку меценатства, звернув увагу на причини його виникнення в Україні загалом [58].

Перший етап - зародження цього поняття та явища. На думку науковця, це період з часів існування Римської Держави до заснування Київської Русі у IX ст.

Другий етап – IX ст. – кінець XVI ст. – відбулося заснування Київської Русі. У цей період благодійність проявляється вже на суспільному рівні як соціальне явище. Поширенню благодійності сприяло хрещення Русі у 988 р.

Княжа благодійність була одним із основних напрямів соціальної допомоги в Київській Русі. У літописах зазначені такі «богоугодні діяння» князів, як роздача милостині, годування спраглих на княжому дворі, устрій притулків для калік [30].

З 80-х років XVI ст. до початку XVIII ст. тривав третій етап розвитку меценатства та благодійності в Україні. У цей період були засновані та почали діяти благодійні організації (в Дрогобичі, Перемишлі, Більську, Холмі, Замості, Бережанах), які відкривали школи й шпиталі для бідних, в яких їх утримували за власні кошти.

Період з XVIII-XIX ст. – четвертий етап розвитку меценатства та виникненням такого явища, як спонсорство у сферах освіти та культури, яке здійснювалося з метою популяризації своєї персони (спонсора) у суспільстві.

На цей період припадає найвищий розквіт діяльності нової української еліти, до якої належала передусім генеральна, полкова і сотенна старшина, її державотворчі змагання визначили хід української історії XVIII ст., а смаки й уподобання забезпечили «золоту добу» українського барокового мистецтва [53].

Меценатство було репрезентоване як певна політична діяльність у галузі культури. Водночас зміст цієї діяльності полягав не в благодійництві як такому: то був швидше суспільний обов'язок, незмінний атрибут належності до еліти, свідомо державницька позиція, спрямована на створення культурного середовища, що відповідало б тим високим критеріям, які завжди так драгували московських намісників в Україні [53].

XIX – початок XX ст. – п'ятий етап розвитку меценатства, що характеризується виникненням значної кількості меценатів. Це зумовлено було активізацією суспільно-культурної діяльності в Україні через соціально-економічні перетворення: відміну кріпацтва, розвиток ринкових відносин та підприємництва, що є свідченням зародження в Україні громадянського суспільства [71].

На початку XX ст. земства почали опікуватися освітою та охороною здоров'я, а земські школи та лікарні отримували пожертви із різних джерел (приватні особи жертвували не лише гроші, а й майно).

Меценати та благодійники в даний період допомагали школам, лікарням, піклувалися про жебраків, покинутих дітей, безпритульних, глухонімих, людей похилого віку, хворих. Здійснювалися численні пожертви закладам освіти через духовні заповіти, стипендіальні фонди, благодійні організації та земства [71].

Окрім того, меценати також займалися колекціонуванням, вони підтримували, розвивали та зберігали культурну спадщину України не тільки у власних приватних колекціях, але й передавали для збереження в музеї.

Найвідомішими благодійниками XIX – початку XX ст. були І. Скоропадський (здійснив значну кількість пожертв на освіту, зокрема відкривав школи і гімназій, заснував жіноче початкове училище, пансіон для підготовки народних учителів. Учнями таких закладів могли бути лише сільські діти, кращі випускники сільських училищ); родина Ханенків (підтримувала мистецтво, взяла участь у заснуванні у 1884 р. Київського художньо-промислового і наукового музею); В. В. Тарновський (молодший)

(сприяв розвитку і фінансуванню культурних заходів, мав велику колекцію козацько-гетьманської музейної та архівної старовини і створив унікальну збірку Шевченкіади, облаштував могилу Шевченка в Каневі); родина Смиренків (спорудили лікарню на 150 ліжок, шестикласну школу, театр, передавала одну десяту своїх доходів на розбудову української культури, фінансувала журнали «Україна», «Рада», матеріально підтримувала М. Драгоманова, М. Коцюбинського та інших митців); Н. Терещенко, Є. Чикаленко, О. Тульчинський, С. Могильцев та інші 71].

Після революції 1917 року термін «благодійництво» потрактовували як ознаку класової держави, яка несумісна з основами соціалістичного суспільства. Радянська держава в особі спеціальних державних органів узяла на себе функції з соціального захисту «знедолених і скривджених» [58].

За радянських часів меценатство практично було відсутнє. Функції з соціального захисту «знедолених і скривджених» узяла на себе Радянська держава в особі спеціальних державних органів.

Про нього говорили маючи на увазі грошові вкладення в будь-які сфери суспільства, але вважалося, що це переносне значення слова.

У 1991 році, після проголошення України незалежною державою, розпочався новий етап у становленні й розвитку меценатства. Законодавче підґрунтя для розвитку меценатства та благодійництва в Україні забезпечив уже Л. Кучма, під час діяльності якого у 1997 році було прийнято перший Закон України «Про благодійництво і благодійні організації».

У 2006 р. за підтримки меценатів було реставровано архітектурний ансамбль Софіївського собору, який у 1990 р. включено до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО як шедевр творчого генія, що значно вплинуло на розвиток архітектури, монументального мистецтва та архітектурно-планувальну композицію м. Києва та Східної Європи [40, с. 12; 41].

На сьогодні найбільшими меценатами в Україні є Національний фонд соціального захисту матері та дитини «Україна – дітям», великі фінансові організації, комерційні банки та фізичні особи-меценати.

Меценатська діяльність стає все більш адресною. Здебільшого укладається договір, за яким сторона, якій надається фінансова підтримка, має прорекламувати банк чи організацію (шляхом розміщення емблеми чи логотипу останнього, згадування у пресі тощо) [63].

В. Путьто виділив основні ознаки меценатської діяльності, серед яких: добровільна, безоплатна та безкорислива матеріальна, фінансова допомога; збереження, створення та поширення культурних цінностей у суспільстві, охорона культурної спадщини; допомога у розвитку творчих і духовних засад особистості; сприяння підвищенню престижу та ролі освітньо-культурної сфери діяльності [58].

Меценатство та благодійництво поширились в західній і східній суспільній традиції ще з епохи Просвітництва. Як зазначає М. Слабошпицький, у часи, коли держава не підтримувала найбільш вразливі прошарки суспільства, цю функцію взяли на себе багаті люди, а часом цілі династії промисловців та підприємців. Українське меценатство розвивалось в умовах абсолютизму та не мало, як в Європі, законодавчого забезпечення, а базувалось лише на морально-етичних засадах. Серед спеціальних досліджень цієї проблеми виділимо монографію М. Слабошпицького «Українські меценати» [62], де представлено кращі традиції благодійності, доведено, що меценатством займалися різні за професійними заняттями люди, але усі вони піклувалися про велич та процвітання України.

У XIX – на початку XX ст. благодійництво і меценатство було досить поширеним видом діяльності українських інтелігентів та промисловців: Г. Галагана, Н. Терещенка, Б. Ханенка, І. Харитоненка та багатьох інших. Завдяки їхній діяльності було відкрито навчальні заклади, музеї, книгозбірки, храми, громадські споруди тощо. В Україні було сформовано своєрідну культуру благодійності, коли підприємці, торговці, військові та політичні діячі спрямовували зусилля на допомогу багатьом історико-культурним закладам [72].

В історії України XIX – початку XX століття родини Симиренків, Харитоненків, Ханенків були найвідомішими благодійниками. Серед них особливо виділявся рід Терещенків, адже вони були не тільки найбагатшими цукро заводчиками України, а й щедрими філантропами.

1.2. Історія родини Терещенків та вплив тогочасного середовища на формування їх світогляду

Вивчення та аналіз персоналій має важливе значення, оскільки особиста біографія часто є основою наукової реконструкції епохи та висвітленням історичного досвіду певного періоду.

Терещенки вели свій родовід від козаків Глухівщини. Сходження до вершин підприємництва Артемій Якович Терещенко та його сини починають з першої половини XIX ст.

Артемій Якович Терещенко (1794-1877 рр.) переселився до Глухова з села Локоть, розташованого за сорок верств від міста на річці Обсті, і разом з дружиною Єфросинією Григорівною (уродженкою Стеслявською) зайнявся дрібною торгівлею. Спочатку торгували з лотка, потім відкрили власну невеличку крамницю.

Достеменно ніхто не знав, завдяки чому до Артемія ще з молодих років приклеїлося прізвисько «Карбованець», і багато людей в місті вважав його справжнім прізвищем усієї родини торговця. Розум, працелюбність і кмітливість дозволили йому опанувати мистецтво заробляти гроші та вміло їх витратити.

Протягом 1842-1845 рр. А. Терещенко був бургомістром міста Глухова, купцем 1-ї гільдії, з 1862 р. – почесним громадянином, кавалером різних нагород.

У 1854 році А. Терещенко збудував у с. Воронеж Глухівського повіту перший завод із виробництва цукру. На період селянської реформи 1861 року

Артемій мав у приватній власності кілька лісопилок та млинів, активно здавав в оренду землю. З початком «цукрової лихоманки» він зацікавився цукром, та побудував у Курській, Волинській, Чернігівській та інших губерніях цукрові заводи, винокурні і суконні фабрики, які приносили надприбутки. Так, лише на одному Черкаському цукрорафінадному заводі за один сезон перероблялось 393 442 ц буряків і вироблялось 252 800 пудів (4 791 920 кг) цукру. Загальна вартість виробленого продукту становила 923 600 крб [62, с. 98].

Бізнес Артемія, який ґрунтувався на чесності, був чимось дивним і невідомим на території російської імперії, однак для українця з Глухова став прибутковим стартапом. Він поєднував здатність добре рахувати гроші з умінням їх інвестувати не тільки у підприємництво, а й проекти, які були корисними для громади. Окрім торгівлі, Артемій водночас занурився в громадську діяльність, яка згодом стала традицією для всієї родини.

Два старших сини Артемія, на думку більшості дослідників, були гарними підприємцями, водночас Нікола перевищував комерційні таланти свого батька. Майбутній цукрозаводчик народився у 1819 році і, оскільки, батько не міг на той час виділити великі кошти на ґрунтовну освіту, навчався в повітовому училищі в Глухові, як і діти усіх міщан. Нікола починав із торгівлі хлібом [75].

Саме Нікола Терещенко вніс основний вклад у благоустрій Глухова, розвиток у ньому освіти і культури. З 1851 по 1860 рік він неодноразово обирався старшим бургомістром міста, а після реформи міського управління – ще 12 років міським головою. Пізніше став кавалером ордена Білого Орла і французького ордена Почесного легіону [10; 11].

Починаючи з 70-х років він став орендатором, займодавцем і власником багатьох цукрових заводів навколо Глухова і майже по всій Україні. У 1880 році, крім 5 власних заводів, перетираючи більш 0.5млн берковців (1 берковець – 10 пудів), Н. Терещенко продовжував підтримувати своїми капіталами роботу більшої частини великих заводів Глухівського, Новгород-Сіверського, Сосницького, Путивльського і Рильського повітів [10, с. 153].

Неймовірно для XIX століття суму в півтора мільйона карбованців родина Терещенків вклала в розбудову рідного міста Глухова.

Як зазначено в архівних документах ЦДІАКу (Ф. 707), благодійні програми в Глухові родина Терещенків розпочала із заснування в 1871 р. дитячого притулку дворянина Артемія Терещенка [5].

У 1879 р. у пам'ять про матір брати Терещенки заснували безкоштовну лікарню св. Єфросинії і записали в уставі свого Товариства, що на її забезпечення буде щорічно відраховуватися 2% прибутку. А притулку для малолітніх сиріт і дітей бідних мешканців Глухова, заснованому батьком в 1893 році, нараховувалося 2%. За звітом, наприклад, за 1893 рік це було, відповідно, 27 і 40 тисяч карбованців [33, с. 253].

Лікарня св. Єфросинії підпорядковувалася «Императорскому человеколюбивому обществу» й передбачала надання допомоги насамперед незаможним верствам населення міста Глухова та Глухівського повіту. Безоплатне лікування в ній також отримували діти, які перебували на утриманні в дитячому сирітському притулку Артемія Терещенка. Лікарня мала чотири відділення: невиліковно хворих; тимчасово хворих, прийнятих у лікарню до лікування хвороби; хворих дітей із притулку Терещенка та надання консультацій (поліклінічне відділення з кабінетом лікаря) [47].

Крім цього, в міському банку знаходились перераховані кошти, на відсотки з котрих місто роздавало на свята Різдва і Пасхи допомогу бідним. Для них Н. Терещенко побудував з десятків невеликих дерев'яних будинків на Красній Гірці і один для матері солдата Миколи Вертелецького, який загину в Кримській війні [10].

Значні пожертвування на суспільну користь Глухова зробив і брат Ніколи Артемійовича – Федір Терещенко.

До початку XX століття на рахунках братів Терещенків були мільйони карбованців, вони мали більше 200 тис. десятин землі та 11 цукро заводів і вважались найбагатшими підприємцями у світі.

Понад двадцять років Нікола Терещенко активно працював для Києва, який став для нього другим рідним містом, його участь торкалася всього, що приносило суспільству користь. Першою справою Ніколи Терещенка було будівництво будинку для Маріїнського дитячого притулку, на будівництво якого виділив 25 тисяч карбованців. Терещенко також давав великі пожертви на будівництво будинку бідних і Рубежівської колонії малолітніх злочинців, на допомогу постраждалим від паводку в квітні 1877 року, коли вода в Дніпрі піднялася на 5,5 метрів, будівництво лазарету при Александрівській міській лікарні, на влаштування денних притулків для дітей робітничого, їдалень з дешевими обідами та ще багато іншого [34, с.46-47].

У Києві Нікола відкрив безплатну лікарню для робітників. На сьогодні ці корпуси діють як лікарня ОХМАТДИТ, він встановив і пам'ятник засновнику. Нікола активно підтримував діяльність російського осередку Червоного Хреста.

Н. Терещенко фінансував археологічні дослідження курганного могильника в с. Броварки Гадяцького повіту на Полтавщині, які проводили київський археолог В. Хвойка та роменський поміщик С. Мазаракі [74, с.72].

Разом з іншими підприємцями брати Терещенки фінансували підтримку благоустрою міста та розвиток медицини в Києві. Брати були почесними громадянами Києва, а вулиця, де проживали брати, була названа на їх честь. За кошти Терещенків у Києві відкрито дві гімназії, вони також фінансували будівництво корпусів Київського політехнічного інституту (першого в Російській імперії вищого інженерно-технічного навчального закладу).

За своє довге життя Нікола Терещенко витратив на благодійність 5 млн крб і був нагороджений за меценатство вищими орденами.

Усе життя Н. Терещенко не тільки опікувався закладами, а й допомагав вирішувати різноманітні проблеми м. Глухова та його мешканців. Коли Нікола Артемійович проживав у Києві, глухівчани часто обирали делегатів до земляка, дякували йому за щедрість і озвучували нові прохання. Благодійник ніколи не

відмовляв, інколи жертвував ще й більше того, що просили. Так, у 1885 році за його фінансової підтримки до Глухова було протягнуто залізницю [73, с.17].

Благодійній діяльності Ніколи Терещенка були властиві тактовність і масштабність: проекти, на реалізацію яких він виділяв великі гроші, мали вирішувати не негайні проблеми, а спрямовувалися у майбутнє. Терещенко прагнув бачити Київ великим містом, де розвивається бізнес, а отже і наука, процвітають мистецтва [1].

Родина Терещенків також посідала провідні місця у цукровому, гуральному, суконному виробництві, лісообробній і інших галузях. Тільки в закордонних банках внески Терещенків склали 12 млн. карбованців [10, с. 153].

Терещенки були одними з фундаторів цукрового синдикату (1887 р.), всеросійського товариства цукрозаводчиків (1897 р.) та рафінадного синдикату (1903 р.).

Згідно з документами із сімейного фонду Терещенків, що зберігаються в українських архівах, можна зробити висновок, що їхні підприємства були забезпечені робочою силою з належним рівнем кваліфікації працюючих, та умовами нагляду. Інженерів та робітників брали на цукрові заводи з випробувальним терміном. З тими, хто його проходив, укладали з роботодавцем контракт на 3, 5, 7 років. На цукрових заводах головними посадовими особами були директор та механік (був помічником директора). З метою збереження продукції в осінньо-зимовий час вводили посаду буряководи. Товариство цукропромислових і рафінадних заводів братів Терещенків об'єднувало 4 заводи. Керівництво Товариства – 7 осіб адміністрації, 82 особи – управителі, економі, техніки. Щорічно вони отримували до 200 тис. крб. Були також і професійні робітники – 160 осіб, чорнороби – 2000 осіб. Їм щомісячно виплачувалось 150 тис. крб. У середньому робітникові-чоловікові платили від 5 до 12 крб, жінці – від 4 до 6 крб [62, с. 95]. На цукрові заводи наймали переважно робітників з навколишніх сіл, проте, коли їх не вистачало брали на роботу працівників з інших міст і сіл.

Згідно із архівними документами з фонду Терещенків, можна оцінити і умови праці на цукрових заводах. Із кожним працівником укладався договір, в якому вказувались термін найму, тривалість робочого дня, розмір задатку тощо.

У XIX столітті цукрова промисловість стала тим двигуном, що рухав не лише харчову та сільськогосподарську промисловість. За цінами ринку в 1889 році одна десятина, яка була засіяна пшеницею, давала чистого прибутку біля 13 крб, а цукрового буряка – 78 крб [75].

На заводах з виробництва цукру, що належали Терещенкам, використовували свою сировину, яка була на $\frac{3}{4}$ вирощена в їхніх маєтках. Постійно агрономи у цих землегосподарствах здійснювали роботу щодо покращення якості цукрового буряка. Головною сировиною для винокурень була патока [69, с. 52]. Так, на Тьотківському винокурному заводі Ніколи Терещенка на спирт переробляли до 300 тис. пудів чорної патоки за рік. У XIX – початку XX столітті на цукрових і винокурних заводах в Україні працювали від 50 до 70 тисяч робітників. Розвиток цієї галузі сприяв розвитку торгівлі, підвищився життєвий рівень населення, особливо малоземельних та безземельних селян.

У 1870 році Артемій відійшов від справ і всі управлінські повноваження капіталом родини передав синам, ті, у свою чергу, вирішили не розпорошувати родинні статки і створили Товариство цукрових і рафінадних заводів братів Терещенків. Дуже швидко це промислово-виробниче об'єднання стало одним із найпотужніших в Російській імперії (цукрові заводи були розташовані у 7 з 9 губерній Наддніпрянщини). Щороку статки родини Терещенків збільшувалися.

Продукцію цукрових заводів Терещенків було відзначено значною кількістю нагород: у 1870 році – відзначено цукровий рафінад Михайлівського цукрового заводу (золота медаль на виставці в Санкт-Петербурзі), у 1878 році – відзначено якість цукрової продукції заводів Терещенків (золота медаль на світовій сільськогосподарській виставці в Парижі).

На перші позиції у цукровій промисловості родину Терещенків вивів син Артемія – Нікола. Він зумів перетворити Київ на «цукрову столицю» України [1].

У березні 1870 року за особливі заслуги та активну благодійну діяльність Артем та його синам було надане потомственне дворянство. Для девізу їхнього дворянського гербу були обрані слова «Прагнення до суспільної користі» [54].

Заслуговує на увагу і те, в якій формі здійснювалася благодійна допомога родини Терещенків людям, які її потребували. Нікола Артемійович Терещенко, для підтримки найбідніших верств населення, жертвував не капітал, а відсотки з нього. Як зазначає О. Ткаченко, це була не разова, а постійна допомога. Про постійну благодійну діяльність мецената свідчать наступні дані. У 1907 р. на Різдво грошову допомогу отримали 329 осіб на загальну суму 947 крб., у 1908 р. на Пасху – відповідно 436 осіб і 948 крб., у 1914 р. на Різдво і Пасху допомогу отримали 785 людей (1879 крб.). Допомога виділялася вдовам, сиротам, інвалідам, хворим [68, с.24-25].

Наприкінці XIX ст. Терещенки стали однією з найзаможніших родин імперії, відомими цукрозаводчиками, землевласниками, благодійниками і меценатами, адже зуміли вміло використати економічну ситуацію в Росії після реформи 1861 р., а також завдяки великому розумові та працелюбству,

Старший син Ніколи Артемійовича, Іван Ніколович, матеріально підтримав ініціативу художника Миколи Мурашка – створення у Києві рисувальної школи, яка об'єднала навколо себе київських шанувальників живопису. 1917 року вона стала Академією мистецтв. Підприємець-меценат був пристрасним колекціонером живопису, відомим не тільки в Росії. Павло Третьяков, засновник відомої московської галереї, з шанобливою заздрістю говорив: «Якщо Терещенко побачить щось у небі, то буде торгуватися до сліз — і все-таки купить!» [1].

Після смерті братів Терещенків (Ніколи, Федора, Семена) спадкоємцем родинного бізнесу (десятки мільйонів рублів, нерухомість у Києві, Москві, Одесі, землі й заводи в кількох губерніях) став онук Ніколи, 16-річний

Михайло. Він знав 13 мов, був вправним альпіністом та талановитим музикантом, захоплювався мистецтвом, навіть збирався відкрити власний театр опери та балету

Як зазначає М. Терещенко, неабиякі труднощі для родини принесла Перша світова війна. Михайло Терещенко прийняв керівництво місією Червоного Хреста на південно-західному напрямку. Усі вільні кошти сімейного Товариства було передано «державі у позику» для подальшого ведення війни [64, с. 116].

У 1917 р. докорінно змінилося життя родини Терещенків. Наростаюча криза самодержавства та його падіння зумовили прихід до влади Тимчасового уряду, в якому Михайло Терещенко обіймав посаду Міністра фінансів і закордонних справ. М. Терещенко задля підтримання фінансового стану демократичної (на якийсь момент) Росії він заставив нерухомість, яку мав у Європі, таким чином знову проявивши себе патріотом і добродійцем [64]. У результаті більшовицького перевороту М. Терещенка було заарештовано. Він врятувався, заплативши за свободу 100 тисяч рублів [1]. За кілька років для багатого і впливового роду Терещенків не залишилося місця в Україні. Усе було втрачено, або вилучено кредиторами. Із приходом радянської влади родина Терещенків – заможні підприємці й добродійці, на гербі яких було зазначено: «Прагнення до суспільної користі», змушені були емігрувати [64, с. 56].

Жінки із родини Терещенків також не залишилися осторонь добродійності. Пелагія, дружина Ніколи Терещенка, співпрацювала з Київським товариством денних притулків для дітей робітників. Її доньки опікувалися дитячими садками, які здебільшого відвідували діти з незаможних прошарків населення [61, с. 88].

Більшість жінок із родини Терещенків були членами «Жіночого благодійного товариства при Солом'янській Покровській церкві», яке було засновано в 1907 р. Саме ця родина надавала найбільше фінансування

товариству. Усім нужденним жінкам надавали одяг, гроші, допомогу з працевлаштування.

Одним із важливих напрямів доброчинності на межі XIX–XX ст. була охорона здоров'я, адже тогочасна медицина майже не охоплювала незаможні верстви населення. Так, Пелагія Терещенко виділила на утримання лікарні для малозабезпечених жителів Києва 25 тис. руб. У 1895 р. у лікарні було влаштовано відділення для хворих на туберкульоз. Вона підтримувала й міський пологовий будинок, відкритий у 1881 р. За сприяння родини Терещенків «Товариство боротьби з дитячою смертністю» з метою забезпечення немовлят облаштувало амбулаторію «Крапля молока». Єлизавета Терещенко перераховувала значні суми коштів на рахунок «Товариства лікарень для хронічно хворих дітей». У 1914 р. вона придбала автомобіль швидкої допомоги [61, с. 88].

Жінки родини Терещенків були членами різних благодійних організацій та надавали їм фінансову підтримку. «Київське товариство допомоги бідним» було однією з найбільших доброчинних організацій, на рахунок якого щорічно жінки родини Терещенків перераховували значні кошти, які в подальшому спрямовувалися на облаштування лікарень, закупівлю ліків. Також значні кошти спрямовувалися на виплати хворим і нужденним жителям Києва. Приміщення нинішнього Охматдиту родина Терещенків зводила як безкоштовну лікарню для чорноробів, при якій було засновано спеціальний фонд, із якого виплачували грошову допомогу тим, хто одужував [75, с. 118].

Жінки з родини Терещенків розуміли, в яких сферах благодійності вони можуть бути корисними, а тому прагнули, щоб кожен, незалежно від походження, статусу мав можливість здобути освіту винятково за особистими здібностями.

У 1896 р. групою відомих підприємців з метою розвитку бізнесу було засновано «Товариство поширення комерційної освіти», але коштів було небагато, тому спочатку обмежувалося відкриттям лише торговельних класів. Товариство розгорнуло справжню діяльність лише після грошового внеску

Ніколи Терещенка в сумі 100 тис. руб. Через деякий час було започатковано і жіночу торговельну школу, значну роль у відкритті якої відіграв сімейний капітал Терещенків. Це був перший у Російській імперії заклад, що надавав комерційну освіту дівчатам. До складу дамського комітету закладу входило сім жінок із родини Терещенків. Згодом чоловічій школі і торговельним класам було надано ім'я Ніколи Терещенка, жіночій школі – Пелагії Терещенко [75, с. 118; 23, с. 260].

Сьогодні спадщиною видатного роду опікується онук Михайла – Мішель Терещенко, який мігрував до України у 2000-х роках. Заснована ним фундація бере активну участь у підтримці архітектурних споруд, зведених підприємцями. А віднедавна Мішель Терещенко почав піклуватися про місто своїх пращурів на державному рівні. У 2015 році його обрали міським головою м. Глухова. М. Терещенко заснував «Фонд спадщини Терещенків», продовжуючи благородну справу «солодких» добродійців.

Висновки до першого розділу

На основі аналізу різних літературних джерел (нормативні документи, словники, праці науковців) було проаналізовано зміст дефініцій «благодійність», «благодійництво», «меценатство», з'ясовано, що чітко ці поняття не розмежовувалися.

Було з'ясовано, що питання меценатства розглядається в різних наукових працях, водночас головними особливостями було визначено: меценатство – це дуже почесна та шляхетна діяльність; розвиток меценатства в будь-якої країні це показник високого духовного рівню суспільства; в сучасному глобалізованому суспільстві, меценатство – це активна форма ідентифікації, вивчення та збереження національної культури.

Науковці виокремили шість етапів розвитку меценатства, тим самим простеживши історію його виникнення та розвитку в Україні: період з часів існування Римської Держави до заснування Київської Русі у IX ст. – зародження цього поняття та явища; IX ст. – кінець XVI ст. – проявлення

благодійності на суспільному рівні як соціального явища; з 80-х років XVI ст. до початку XVIII ст. – заснування та діяльність благодійних організацій, відкриття ними шкіл і лікарень для бідних та утримування їх власними засобами; з XVIII-XIX ст. – виникнення такого явища, як спонсорство у сферах культури та освіти, яке здійснювалося з метою популяризації себе та родини у суспільстві; XIX – початок XX ст. – поява значної кількості меценатів спричинена активізацією суспільно-культурної діяльності в Україні через соціально-економічні перетворення: відміну кріпацтва, розвиток ринкових відносин та підприємництва; за радянських часів меценатство практично було відсутнє; з 1991 р. – новий етап у становленні й розвитку меценатства, який забезпечено законодавчим підґрунтям для розвитку меценатства та благодійництва в Україні.

Аналіз наукових праць засвідчив, що одними з найвідоміших благодійників XIX – початку XX ст. була родина Терещенків. З цієї родини походять практично зразкові підприємці, банкіри, благодійники та меценати.

Засновником відомого роду благодійників і меценатів був глухівський міщанин, виходець із козаків Артемій Терещенко, який розбагатів під час Кримської війни на поставках корабельного лісу флоту та провіанту для армії. Свої капітали Терещенко вигідно вкладав у нову для того часу справу - цукроварні. Бізнес Артемія ґрунтувався на чесності, був чимось немислимим на території російської імперії, однак для українця з Глухова став прибутковим стартапом. Артемій поєднував здатність добре рахувати гроші з умінням їх інвестувати не тільки у підприємництво, а й корисні для громади проекти, а згодом громадська діяльність стала традиційною для всієї родини.

Сини Артемія продовжили батьківську справу. Двоє старших синів були гарними під-приємцями, водночас на думку більшості дослідників, саме Нікола перевищував комерційні таланти свого батька.

У XIX столітті родина Терещенків вклала в розбудову рідного міста Глухова неймовірну для того часу суму в півтора мільйона карбованців.

Родина Терещенків особливо піклувалася про освіту й культуру в тих містах, де були зосереджені їхні ділові інтереси. Сьогодні значна частина різних пам'яток прикрашають міста Глухів і Київ, нагадуючи про своїх засновників і меценатів.

РОЗДІЛ 2. ТЕРЕЩЕНКИ-МЕЦЕНАТИ ТА ЇХ УНЕСОК У РОЗВИТОК ОСВІТИ І КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

2.1. Просвітницька діяльність родини Терещенків

У 1861 р. після реформи економічний поступ і подальший розвиток соціальних і політичних інститутів Російської імперії певним чином був уповільнений через низький рівень освіти народів її колоніальних околиць, а також не було чітко продуманої і організованої державної підготовки фахівців відповідно до тогочасних запитів.

У II пол. XIX ст. під впливом економічного розвитку України та її суспільних потреб в освіті царизм дозволив створювати і розширювати навчальні заклади всіх рівнів, починаючи з початкових шкіл і закінчуючи університетами. Водночас національна політика самодержавства проявлялася в посиленні русифікації в усій освітній системі, що впливало на загальний освітній рівень українців [22].

Уряд виділяв на освіту із державного бюджету незначні кошти, тим самим перекладав турботу про неї на земства, міські і сільські громади, благодійні і культурно-освітні товариства.

У той час у суспільстві почала формуватися нова система моральних цінностей, у першу чергу серед освічених верств, які значну увагу приділяли не лише особистому благополуччю, а й служінню народу. А тому в другій половині XIX ст. благодійність набуває більшого розвитку, нових проявів і форм.

Всезагальне визнання отримує благородна справа приватної ініціативи і діяльності в галузі підтримки культури і стає невід'ємною ознакою громадянського суспільства, складником суспільної свідомості [19].

Родина Терещенків привертала особливу увагу своїм багаторічним безкорисливим і цілеспрямованим служінням народу, яке ставило її представників поряд з видатними українськими діячами і благодійниками у сфері просвіти.

Родина Терещенків брала активну участь у вирішенні проблем освіти на всіх її рівнях, починаючи з початкового, адже мала фінансово-економічні можливості. Так, за підрахунками О. Доніка, на початку ХХ ст., постійно працювали початкові народні училища для дітей службовців і робітників при 7 найбільших цукро заводах, що їм належали, і це було без урахування ще багатьох сільських шкіл, які регулярно отримували від родини Терещенків грошові субсидії для своєї діяльності та будівельні матеріали для спорудження або ремонту приміщень [22].

Наприклад, на початку 80-х років ХІХ ст. Н. А. Терещенко при Михайлівському заводі на Глухівщині ще збудував початкове училище, яке відвідували також діти з навколишніх сіл. Хоча навчальний заклад і вважався земським, проте кошти на його утримання були виключно від підприємця. У 1886 р. учителі у школах отримували платню 250 руб. на рік, а у земських школах вона становила 150-200 руб. [22].

За рахунок Терещенків і сільської громади з 1871 р. існувало і утримувалося початкове однокласне училище при Андрушовському заводі, де навчалось близько 150 учнів. У 1900 р. завдячуючи саме Олександровичу воно було перетворене на двокласне – підвищеного типу.

У 1910 р. при підприємствах, якими володів Михайло Іванович Терещенко у с.Тьоткіно, було побудовано нову двоповерхову цегляну будівлю. На першому поверсі якої розміщувалось початкове 3-річне училище, а на верхньому – підвищеного типу – з 4-річним курсом, до якого вступали діти після закінчення курсу початкового училища. Навчалися загалом в обох школах до 250 учнів. Діти в цих школах навчалися безкоштовно і отримували підручники. Вчителі отримували заробітну плату, інколи безкоштовно надавалися квартири. Було відкрито і бібліотеки при цих школах.

Терещенки забезпечували своїх працівників навчанням, офіційне працевлаштування відбувалося лише після проходження випробувального терміну, після чого укладався трудовий договір [20, с. 172].

Отже, родина Терещенків за власні кошти відкривала заклади освіти, передусім при своїх підприємствах.

Близько 1,5 млн карбованців з особистих коштів були витрачені Н. Терещенком на будівництво в своєму місті (Глухові) учительського інституту, чоловічої і жіночої гімназій, ремісничого училища вищого типу, розширення притулку для бідних дітей-сиріт [10].

Зокрема в 1870 р. Н. А. Терещенко як міський голова і земський діяч долучився до перетворення Глухівського повітового училища в 4-х класну чоловічу прогімназію і став її почесним попечителем. Згодом прогімназію було перетворено в 6-ти класну і розміщено в будинку, який надав Терещенко.

У травні 1889 р. Н. А. Терещенко пожертвував 54,5 тис. крб. на утримання VII і VIII класів та 7 тис. крб. на ремонт приміщення з метою прискорення перетворення навчального закладу в повну гімназію. В 1892 р. на кошти Ніколи Терещенка при гімназії було споруджено пансіон на 40 вихованців та квартиру інспектору. Діяльність пансіону забезпечував внесений капітал Ніколою Артемійовичем, відсотки з якого щорічно складали до 3 тис. крб.

Наприкінці XIX ст. за піклування родини Терещенків було відкрито у Глухові жіночу гімназію на базі жіночого трикласного училища, згодом перетвореного на прогімназію. 7 жовтня 1893 р. міський голова висловив бажання під час доповіді мати в Глухові повну восьмикласну гімназію. 17 січня 1894 р. міська дума отримала заяву, в якій Н. А. Терещенко підтвердив що має намір сприяти в цій справі, надав 100 тис. крб., при чому 40 тис. крб. – на будівництво приміщення, а 60 тис. крб. поклав у недоторканий фонд, щорічні відсотки з якого йшли на утримання гімназії. Видатки на будівництво перевищили зазначену суму і Н. А. Терещенко надав ще додатково 18 тис. крб. [25, с.53].

Через 2 роки гімназія мала вже новий будинок, а Терещенко виділив додатково на завершення будівництва ще 20 тис. крб. Попечителями закладу довічно було обрано Ніколу Артемійовича і його дружину – Пелагею Григорівну. Починаючи з V класу, в жіночій гімназії навчалися також

вихованки прогімназій із сусідніх повітів, тим самим Глухів на багато років став центром жіночої освіти на півночі тодішньої Чернігівщини [22, с. 36].

Серед значних унесків Н. А. Терещенка у розвиток вітчизняної освіти, є відкриття 25 жовтня 1874 р. в Глухові учительського інституту.

Історія заснування учительського інституту почалася ще в 1873 р., коли Глухів відвідали міністр народної освіти Російської імперії граф Дмитро Толстой та піклувальник Київського навчального округу Антонович. Голови земських зборів Іван Маркович та земської управи Федот Красовський і міський голова Нікола Терещенко порушили питання відкриття у Глухові вчительського інституту для підготовки професійних фахівців. Земство для цього запропонувало недобудований будинок по сусідству з будівлею прогімназії, що призначався для розміщення земської лікарні.

Керівництву Глухівського повітового земства вдалося вмовити міністра відкрити у Глухові учительський інститут. Міське товариство взяло на себе частину видатків для завершення будівництва приміщення для інституту. Уповноважені Земства 3 (15) жовтня 1873 р. у звернулися до міністра народної освіти з проханням відкрити в Глухові вчительський інститут та прийняти у власність міністерства будинок. У доповідній записці уповноважених земства Глухівського повіту гласних Н. А. Терещенка і Ф. Д. Красовського до Міністра народної освіти від 3 жовтня 1873 р. було викладено клопотання про відкриття в Глухові учительського інституту, при чому для його потреб земство жертвувало у власність міністерства будинок із необхідною кількістю землі [24, с.54].

2 (14) березня 1874 р. піклувальник Київського освітнього округу отримав повідомлення від міністерства народної освіти, що імператор Олександр II дав згоду «Про прийняття у власність міністерства народної освіти пожертвованого Глухівським повітовим земством за згодою з місцевим міським товариством будинку для розміщення в ньому Учительського інституту» [16].

21 вересня (3 жовтня) 1874 року відбулося офіційне відкриття Глухівського учительського інституту з трирічним терміном навчання.

Інститут був закритим закладом освіти (студенти обов'язково мали проживати в гуртожитку), який готував учителів для міських училищ Чернігівської та Полтавської губерній.

У Глухові при учительському інституту було засноване зразкове міське училище. Інститут готував викладачів для міських початкових училищ, більшість студентів якого були вихідцями з найбільш бідних верств населення.

Учительський інститут та міське училище при ньому утримувалися за казенний рахунок.

Основним типом початкових навчальних закладів у містах були міські училища, які засновувалися, згідно з Положенням від 1872 р., передусім міськими органами самоврядування, становими громадами, а також окремими благодійниками. Так, у Глухові, на батьківщині Терещенків, один із найвідоміших представників цієї родини – Федір Артемійович – у серпні 1891 р. відкрив трикласне «Міське училище Федора Терещенка». Він виділив 30 тис. руб. на спорудження двоповерхового будинку школи та вніс капітал у 72 тис. руб. на її утримання. В навчальному закладі безкоштовно здобували початкову освіту діти з незаможних родин Глухова, а першочергове право на вступ до нього мали вихованці дитячого притулку, заснованого раніше його батьком – Артемієм Яковичем. У грудні 1893 р. Федір Артемійович з метою збільшення плати вчителям додав до внесеного ним капіталу ще 37,8 тис. руб. [22, с. 35].

У 1898 р. Глухівська міська громада, зважаючи на значні місцеві потреби у фахівцях з початковою технічною освітою, порушила клопотання про заснування в місті ремісничого училища. Було вирішено звернутися до відомого земляка – Н. А. Терещенка. Останній за умови, що половина його випускників буде направлятися працювати на цукрозаводи, підтримав їхній почин. Він особисто звернувся до відповідних державних інстанцій з пропозицією побудувати й облаштувати власним коштом приміщення майбутнього училища. Наступного року уряд дозволив відкрити трирічне «Глухівське ремісниче училище імені таємного радника Миколи Артемійовича Терещенка» зі щорічною державною субсидією у розмірі 12 тис. руб. [21; 22].

Зі свого боку Н.А. Терещенко придбав за власний рахунок велику садибу в центрі Глухова, де впродовж трьох наступних років було побудовано великий будинок для училища. Крім класних кімнат, тут були облаштовані фізичний кабінет, столярно-модельна й слюсарно-ковальська майстерні з необхідним обладнанням та інструментом, бібліотека і магазин готових виробів учнів. Як почесний опікун цього професійно-навчального закладу, Нікола Артемійович щороку робив внески, передусім на оплату навчання найбідніших вихованців та влаштування для них сніданків. У 1903 р. доброчинець заповів училищу на зазначені цілі ще й капітал у 5 тис. руб. [21; 22; 23].

Будучи попечителем майже всіх цих закладів Н. Терещенко збільшував основний капітал кожного з них до обсягу, який би забезпечував їх існування відсотками з цього капіталу.

Особливу увагу і турботу Терещенки надавали середнім і вищим освітнім закладам Києва після переїзду родини до міста на постійне проживання в середині 70-х рр. XIX ст.

У лютому 1882 р. Київська дума ухвалила постанову про відкриття чоловічої гімназії і Нікола Артемійович пожертвував 100 тис. руб. за умови, що на ці гроші буде відкрито повну восьмикласну чоловічу гімназію на Печерську. Спорудження будинку нової гімназії розпочалось у квітні 1885 р., а вже у вересні наступного року її вихованці почали навчатися в щойно зведеній будівлі. До 1888 р. він – почесний попечитель цього навчального закладу [22].

У Києві завдяки активній участі Н. А. Терещенка було відкрито низку комерційних шкіл, а в 1899 році – першу жіночу торговельну школу в імперії, в якій навчалися дівчатка з 11 років незалежно від їхніх статків.

У 1899 р. Нікола Артемійович пожертвував 150 тис. крб. на будівництво і утримування зразкового Київського міського училища на 300 учнів з чоловічим і жіночим відділеннями та педагогічного музею при ньому. Завершив справу батька - син Олександр. На початку 1903 р. він подарував закладу ділянку землі вартістю 104 тис. крб. на Подолі та додав ще 120 тис. карбованців на його існування. Крім того, завершення будівництва закладу

благодійник ще здійснив пожертвування і загальна сума витрат від родини Терещенків становила 425 тис. крб.

З грудня 1907 р. училище працювало вже у новому приміщенні - найкращому у місті серед подібних навчальних закладів. Чоловічому №58 і жіночому №59 училищам міська дума присвоїла ім'я Н. А. Терещенка, які були розміщені в одній будівлі по вул. Ярославів Вал, №40 (на сьогодні це Інститут театрального мистецтва ім. І.Карпенка Карого) [22, с. 35].

За сприяння Ніколи також було побудовано будинок Маріїнського дитячого притулку, меценат також опікувався дітьми-інвалідами, разом із братом Федором відкрив колонію для неповнолітніх.

Син Н. А. Терещенка, Олександр Ніколович, активно продовжував справи батька. З березня 1883 р. до вересня 1895 р., він був попечителем 3-ї чоловічої гімназії в м. Києві; з вересня 1895 р. - очолив опікунство 1-ї гімназії, а з 1903 р. – і її гімназійної церкви. При гімназії він заснував три стипендії із загальним фондом 25 тис. крб, у 1905 р. облаштував дитячий санаторій в с.Плютах поблизу Києва для перебування під час літніх канікул найбільш слабких здоров'ям учнів Київських гімназій.

Надзвичайно важливою освітянською подією у кінці XIX ст. стало започаткування Політехнічного інституту, участь у його відкритті взяв і Н. Терещенко. Він виділив найбільше коштів на його розвиток. Згодом у цьому закладі став членом Товариства допомоги нужденним студентам.

За сприяння його та дружини при інституті було облаштовано їдальню та гуртожиток. Подружжя опікувалось тим, щоб студенти мали можливість отримати гідну освіту незалежно від походження та матеріального стану [65].

Брата Ніколи Артемійовича, Федора Артемійовича Терещенка з лютого 1881 р. і до кінця життя було п'ять разів обрано почесним попечителем 2-ї чоловічої гімназії. Протягом перших п'яти років попечительства він пожертвував більше 10 тис. крб. на завершення будівництва гімназії, на навчальні посібники, учнівську бібліотеку, допомогу бідним гімназістам. У жовтні 1887 р. при гімназії було відкрито церкву св. Олександра Невського,

яка за художнім оздобленням була однією з найкращих у Києві, а кошти на її відкриття виділив Федір.

У 1889 р. Федора Артемійовича було нагороджено орденом св. Анни I ступеня в знак подяки за виняткову старанність.

Значну допомогу надавала родина Терещенків і жіночим гімназіям. У 1891 р. брати виділили кошти на ремонт приміщення Фундуклеївської гімназії. У 1899 р. Нікола Артемійович виділив 15 тис. крб. на розширення і перебудову Подільської гімназії.

З лютого 1884 р. протягом майже двадцяти років Іван Ніколович Терещенко був почесним попечителем реального училища. В 1891 р. на його кошти було збудовано Олександрівську церкву. Через деякий час за його участі до головного навчального корпусу добудували приміщення, в якому були актова зала, бібліотека і класні кімнати. В 1901 р. в садибі училища з'явилося ще одне двоповерхове приміщення. На все будівництво Терещенко витратив більше 40 тис. крб., окрім цього здійснював щорічні внески на користь навчального закладу.

Крім того Іван Ніколович Терещенко також виконував обов'язки почесного попечителя Київського Олександрівського ремісничого училища. Найголовнішою справою Іван Ніколович вважав Рисувальну школу, яку в 1876 р. заснував його земляк, відомий художник і педагог Микола Іванович Мурашко. І. Терещенко виділяв значні кошти для утримання навчального закладу, (за 25 років його існування він витратив близько 150 тис. крб.). Хоча з 1892 р. Іван Терещенко проживав за станом здоров'я далеко від Києва, він завжди піклувався про процвітання школи. Саме художня школа Мурашка підготувала цілу плеяду відомих українських художників: М. Глобу, Г. Дядченка, М. Жука, І. Їжакевича, М. Пимоненка, Г. Світлицького та ін.

Серед планів І. Н. Терещенко було заснування художньо-промислового училища. Він припинив фінансування Рисувальної школи та виділив для майбутнього училища 200 тис. крб., але втілити в життя цю мрію так і не вдалося через певні причини. Після смерті чоловіка, його дружина Єлизавета

Михайлівна з метою увічнення його пам'яті перерахувала реальному училищу, університету св. Володимира і Політехнічному інституту по 30 тис. крб. для заснування стипендій.

У кінці XIX століття в Україні відчувалася гостра потреба в інженерах-технологах і керівниках для великих промислових підприємств. А тому було вирішено створити вищий технічний навчальний заклад для їх підготовки. На будівництво і відкриття інституту необхідну суму (близько 3 млн. крб.) було зібрано переважно за рахунок пожертвувань, як приватних, так і громадських. Родина Терещенків брала активну участь у відкритті восени 1898 р. Київського політехнічного інституту, входила до комітету по його створенню, адже саме вони зробили найбільші внески: Нікола Артемійович та його сини виділили 150 тис. крб., а спадкоємці Ф.А.Терещенка – 15 тис. крб.

Олександр Ніколович був почесним членом Товариства допомоги нужденним студентам цього інституту, а з 1903 р. разом з дружиною Єлизаветою Володимирівною вони зробили внесок до Товариства у сумі 8 тис. крб. на влаштування гуртожитку та їдальні для студентів.

З травня 1881 р. О. Н. Терещенко був постійним членом дирекції і секретарем Київського відділення Російського музичного товариства. Його племінник - Михайло Іванович - у 1912 р. пожертвував 50 тис. крб. на перетворення музичного училища цього товариства в консерваторію. У цьому ж році його дружина Єлизавета Володимирівна подарувала училищу 30 тис. крб. для заснування стипендій ім. О. Н. Терещенка [21; 22; 23].

З серпня 1883 р. розпочало свою діяльність Товариство допомоги студентам університету св.Володимира. Олександра Ніколовича було обрано заступником голови. Він та інші члени родини були членами цього товариства. Однією із різноманітних справ спілки було заснування студентської їдальні, яка свою діяльність розпочала в найманому приміщенні, а в 1902 р. було побудовано власну їдальню, за кошти меценатів, серед яких була і родина Терещенків, зокрема Нікола Артемійович пожертвував 1300 крб.

Значну увагу приділяла родина Терещенків і розвитку початкової професійної та комерційної освіти. За сприяння Ніколи Артемійовича (за його кошти) у Глухові було побудовано та обладнано приміщення майбутнього ремісничого училища, яке з вересня 1899 р. розпочало свою діяльність під назвою «Глухівське ремісниче училище ім. Н. А. Терещенка». У приміщенні училища були обладнані класні кімнати, майстерні (столярно-модельна і слюсарно-ковальська), бібліотека, навіть магазин готових виробів учнів. Почесний попечитель закладу і продовжив і надалі піклуватися його учнями. В 1903 р. Нікола Артемійович пожертвував 5 тис. крб. для сплати за навчання і харчування бідних учнів у майбутньому.

Промислові підприємства на початку ХХ ст. почали оснащуватися електричною енергією, а тому виникла в країні потреба робітників із електромонтажу. В 1912 р. при Київській ремісничій школі для випускників ремісничих шкіл і училищ було відкрито дворічні електромонтажні курси, на облаштування та діяльність яких Єлизавета Володимирівна і її син Микола Олександрович надали 10 тис. крб.

На кінець ХІХ ст. припав і розвиток друкарської справи. Це спонукало багатьох її представників порушити питання про відкриття відповідної школи для підготовки учнів для типографій, хоча коштів виділено урядом майже не було. У 1899 р. Н. А. Терещенко погодився пожертвувати 10 тис. крб. на майбутню діяльність школи [21; 22; 23]. У 1903 р. завдяки нарешті розпочала працювати навчальна художньо-ремісничка майстерня друкарської справи. Згодом при ній було відкрито і фотографічний відділ. У 1910 р. ця майстерня була єдиним у країні закладом друкарської і фотографічної справи.

У 1890 р. І. Н. Терещенко на власні кошти при Іскринській економії в Сумському повіті Харківської губернії заснував Михайлівську 4-річну сільськогосподарську школу, в якій надавалися знання і навички з сільського господарства, садівництва, городництва, а також ремесел, пов'язаних з ними. Учні були із незаможних родин, а тому і утримувалися за кошти господаря школи, який забезпечував їх всім необхідним (від гуртожитку до майстерень).

Практичні заняття відбувалися в маєтку Івана Ніколовича, який він надав у розпорядження школи з навчальним полем, садом, городом, фермами, пасікою тощо. Протягом перших 9 років існування до закладу вступив 151 учень, а повний курс закінчили 52. Щорічні І. Терещенко витрачав на школу 12 тис. крб.

Серед приватних навчальних закладів особливе місце належало комерційним школам, які організовували в основному торгово-підприємницькі товариства.

У 1896 р. в Києві на базі середньої школи за кошти Купецького товариства було відкрито комерційне училище. Різні організації та приватні особи пожертвували власні кошти до стипендіального фонду. Одним із перших був Н. А. Терещенко, він у квітні 1897 р. на заснування 12 стипендій для незаможних учнів виділив 30 тис. крб.

Одночасно постало питання про відкриття в Києві навчальних закладів, які б надали учням знання, необхідні для роботи в торгово-промислових установах і для керівництва малою торгівлею.

У червні 1896 р. було засновано Товариство розповсюдження початкової комерційної освіти, яке спочатку очолив Н. А. Терещенко, а з часом, протягом багатьох років – його зять Б. І. Ханенко. Протягом 6,5 років він перерахував для діяльності Товариства 329814 крб. з єдиною умовою: «надання можливості отримати освіту в навчальних закладах Товариства дітям бідного населення Києва».

15 листопада 1898 р. було відкрито на Подолі чоловічу трирічну торговельну школу, а через 3 місяці – торгові класи для дорослих. Їх відкриття теж відбулося не без участі родини Терещенків (у грудні 1896 р. Нікола Артемійович пожертвував 100 тис. крб.).

Вирішилось і питання про заснування жіночої торговельної школи, яка почала працювати з 10 січня 1899 р. – перша в Російській імперії. В жовтні цього ж року благодійник знову надає 150 тис. крб. на спорудження будинку

для школи та її утримування. У вересні 1902 р. навчальний заклад вже перейшов у власне приміщення.

У 1899 р. син Н. Терещенка пожертвував значні кошти на будівництво й утримування зразкового Київського міського училища з чоловічим і жіночим відділеннями та педагогічного музею при ньому [22].

Загалом багато різних освітніх закладів в Україні відчули благодійницьку і допомогу і турботу від великої родини Терещенків та кожного з її членів зокрема.

Отже, особливістю благодійної діяльності родини Терещенків те, що вони відчували, розуміли і брали на себе вирішення суспільних потреб відповідно до тих вимог часу, які з'являлися, щодо навчання, виховання та формування освічених громадян тогочасного суспільства, фахівців для різних сфер виробництва та культури. Родина Терещенків була засновником і покровителем значної кількості (більше сотні) навчальних закладів в Україні, які були на часі для суспільно-політичного, промислово-економічного, науково-технічного та духовно-освітнього поступу країни. Вони в першу чергу надавали матеріальну і моральну підтримку дітям з незаможних родин, сприяли знаходженню їх місця в тогочасному суспільстві. Завдяки родині Терещенків повітове місто Глухів стало значним освітньо-культурним центром тодішньої Чернігівщини. Особливої уваги заслуговує їх освітньо-благодійна діяльність в місті Києві. За їх кошти споруджено чимало добродійних та освітніх закладів у Києві, жіночу гімназію та ремісниче училище в Кролевіці тощо. Освітньо-благодійна діяльність родини Терещенків на сьогодні є для кожного свідомого українця та громадянина нашої держави символом справжнього патріотизму, любові до свого народу та його підростаючого покоління.

2.2. Меценатство родини Терещенків у культурі

В останні роки відбувається розкриття та вивчення невідомих сторінок вітчизняної культури. За роки державності в Україні пройшли процеси глобалізації та модернізації культури, з'явився інтерес до етнонаціональної складника життєдіяльності людства. Звісно, що соціально-історичні зміни та поширення масової культури загалом призвели до нівелювання етнічності, поступового її знецінення і забуття, втрати своєрідності та неповторності. Вивчення на сьогодні національної історії та культури на її локальному рівні є одним з важливих напрямів пізнання власної культури. Актуальності набувають дослідження не стільки історико-географічного розташування того чи іншого етносу, скільки дослідження духовно-ціннісного спадщини, збереження етнічного колориту та культурної самобутності, формування національної ідентичності та її складників [50].

У другій половині XIX століття в суспільстві почала формуватися нова система моральних цінностей, особливо серед освічених верств. Особливий акцент робився не лише на особисте благополуччя, а й служіння народу. а тому з другої половини XIX ст. благодійність набуває більшого розвитку, нових форм і проявів. Приватна ініціатива і діяльність у галузі підтримки культури отримують всезагальне визнання, стають невід'ємною ознакою громадянського суспільства, складником суспільної свідомості. Найбільшого поширення благодійність набула серед підприємців, адже більшість з них вийшла з простого народу. Генетичний зв'язок з народом більшості підприємців пояснюється тим, що справа національно-культурного і духовного розвитку була для них більш природною, ніж для інших привілейованих суспільних верств населення. Часто благодійна діяльність також ставала обов'язковою для окремих родин підприємців, адже зумовлена була через їх релігійні та моральні принципи [22, с.37]

Як зазначає Л. Артемова, надаючи великого значення моральності походження свого багатства, і витрачаючи мільйони рублів золотом на благі

справи, віруюча родина Терещенків після смерті мріяла про райське життя в іншому світі та вічний спочинок. Знайти його вона хотіла у крипті Трьох-Анастасіївської церкви в Глухові, яку підприємці побудували за власний кошт, і як усипальницю для своєї родини [2, с.11].

Купець Артемій Терещенко в 1846 р. пожертвував на утримання церкви 4 тис. руб. і служба у ній відновилася. За такий учинок його обрали церковним старостою, а у 1872 р. за його кошти було влаштовано додатковий приділ на честь святого Артемія.

У 1884 р. його сини Нікола та Федір звернулися до Чернігівської духовної консисторії за дозволом на спорудження власним коштом нового Трьох-Анастасіївського храму-усипальниці. Це прохання було підтримане й проєкт побудови храму був затверджений [2, с.11].

Загалом родина Терещенків витратила на будівництво, оздоблення й облаштування храму 387 221 руб. золотом. У 1893 р. завдяки піклуванню меценатів церкву збудували за 9 років та освятили. Трьох-Анастасіївська церква була копією Київського Володимирського собору (мати, дружина й дочка Миколи Терещенка мали ім'я Анастасія).

Значну увагу родина Терещенків приділяла розвитку та популяризації культури та мистецтва в Україні.

Терещенки також були відомими колекціонерами, вони підтримували, розвивали та зберігали культурну спадщину України не лише у власних колекціях, але й передавали для збереження в музеї.

Родина Терещенків значну увагу приділяла активній громадській діяльності, сприяла розвитку духовно-культурного життя українського народу, постійно працювала над поповненням колекції творами мистецтва та старовини. Усі відвідувачі їхньої оселі мали можливість оглянути полотна, предмети декоративно-ужиткового мистецтва та інші старожитності, які збрала родина Терещенків.

Федір Терещенко, брат Ніколи Терещенка, при створенні своєї колекції перевагу надавав творам мистецтва. Із 1860-х рр. він розпочав колекціонувати

твори живопису, поповнював мистецьку колекцію картинами, придбаними на аукціонах за кордоном, на виставках, які відбувалися в Російській імперії. Зокрема, на виставках Товариства художників-передвижників він придбав картини І. М. Крамського «Споглядач», «Селянин з вуздечкою», «Дівчина з кішкою», М. О. Ярошенка «Курсистка».

Ф. Терещенко був знайомий із художниками І. Рєпіним, І. Крамським, І. Шишкіним та ін., відвідував їхні майстерні, виставки та листувався з ними. У 1884 р. Ф. Терещенко почав добудовувати до власного будинку приміщення для приватної картинної галереї. І вже в 1887 р. приватне зібрання колекціонера було відкрите для відвідувачів міста з 21 лютого по 1 квітня, кожної суботи з 13-ї до 16-ї години. З часом картинна галерея колекціонера стала однією з найкращих в Україні та за її межами.

Родина Терещенків зробила значний внесок у розвиток мистецтва. Так, на будівництво Міського музею в Києві Михайло та Федір Терещенки передали 108 тис.руб. Нікола Артемійович пожертвував 20 тис. руб. на будівництво монументального входу до музею. На замовлення Н. Терещенка було написано 30 портретів українських гетьманів. 30 грудня 1904 р., у день відкриття, родина Терещенків передала колекцію слов'янських старожитностей, експонати з колекції Вікентія Хвойки, дев'ять творів Михайла Врубеля [66, с. 45].

Н. Терещенко долучився також до будівництва Будинку Київського театру оперети для Троїцького народного будинку. Там були створені бібліотека, читальна зала, проходили театральні вистави. У 1917 році там відкрито перший в Україні стаціонарний театр М. Садовського [70, с. 38].

Велику роль відіграли Федір і Нікола Терещенки у формуванні археологічної та художньої колекцій.

У 1904 році за активної підтримки братів Терещенків у Києві відкрито перший Публічний художньо-промисловий музей. Колекція містила подаровані Ніколою Артемійовичем портрети українських гетьманів і полковників, які він замовив у С. А. Мазаракі. Його син Олександр презентував

музею слов'янські старожитності, а Богдан і Варвара Хоменки – цінну археологічну колекцію [75].

Нині в Києві функціонують чотири державні музеї: музей Т. Г. Шевченка, музей українського живопису, російського мистецтва, західного та східного мистецтва – будівлі спадок меценатів Терещенків.

На кошти братів Терещенків у Києві збудовано багато храмів: Миколаївський собор, Веденська та Йорданська церкви на Подолі, Покровська церква на Солом'янці; споруджено пам'ятники відомим українцям: І. Котляревському, Б. Хмельницькому, М. Гоголю.

Родина Терещенків відомі і як перші збирачі в Україні картин Шевченка.

У Державному музеї Т. Г. Шевченка, зберігаються і експонуються більшість оригіналів літературної та мистецької спадщини Кобзаря. Сьогоднішній свій вигляд будинок набув саме тоді, коли належав Ніколі Артемійовичу Терещенку. Особняк було збудовано на початку 40-х років XIX ст. Через два десятиліття його придбав міський голова П. Демідов, а в 1875 р. - Н. Терещенко. При Терещенку будівлю було реконструйовано. Головна мета змін – це надання споруді нового функціонального призначення, адже тепер вона повинна була поєднувати в собі житлові приміщення та виставкові зали. В останніх Нікола Артемійович хотів розмістити свою мистецьку колекцію.

Для створення проекту реконструкції було запрошено відомого архітектора П. Федорова. Він розробив проект, згідно з яким споруда набула майже повністю нового вигляду як зовні, так і всередині. Коли роботи йшли повним ходом, архітектор з невідомих причин відмовився від подальшого нагляду, який він, повинен був здійснювати, і реконструкцію завершив інший фахівець Р. Тускановський. Очевидно, як зазначає В. Звягельський, між Н. Терещенком та П. Федоровим виникли певні розбіжності в поглядах - архітектор був прихильником чіткого, гармонійного дотримання єдиного стилю під час реконструкції особняка, що було надзвичайно складно втілювати, бо споруда складалася з двох різностильових приміщень [31].

Окрім цього, позначилися і різні смакові та професійні підходи. Врешті-решт, особняк набув певної манірності, пишності, що, очевидно задовольняло Н. Терещенка.

Особливу увагу було приділено другому поверху, призначеному для колекції Ніколи Артемійовича. Як зазначає дослідник Ю. Ліфшиць, туди вели широкі мармурові сходи, плафон стелі над якими було розписано В. Катарбінським. «Обабіч сходів стояли два великі бронзові канделябри у вигляді жіночих постатей з електричними лампами в руках. Набірний паркет, шовкова оббивка стін, різьблення й ліпнина, кахельні печі, люстри, бра і старовинні меблі, твори найвизначніших художників» - все це зустрічало численних відвідувачів.

Після революції в будинку знаходилися різні організації - єдиного господаря унікальна споруда не мала. З 1949 року там знаходиться музей Т. Шевченка. У 1993 році було закінчено реставрацію особняка. З 2001 року музей отримав статус Національного [31].

Заслугове на увагу і Музей західного та східного мистецтва в Києві, до створення якого була причетною і родина Терещенків.

У 1889 р. було організовано збір коштів для музею та підготовлено звернення - клопотання на ім'я губернатора. Не дивлячись на високий авторитет та значимість для Києва авторів листа їхні пропозиції були відхилені.

У 1897 році було створено Товариство любителів старожитностей та мистецтв, головою якого обрано Б. Ханенка. Це був певний дипломатичний хід - створення вимріяного Ханенками-Терещенками музею тепер ставало справою не окремих осіб, а громадськості, тобто набувало певного офіційного спрямування.

Пізніше, коли генерал-губернатором Києва став граф О. Ігнат'єв, ситуація змінилася. Було скликано комітет по збору коштів, який і очолив генерал. Звичайно, це обумовило подальший хід всієї справи.

30 грудня 1904 року перший в Україні публічний, тобто загальноприсутний музей було урочисто відкрито. Офіційна назва його була Київський художньо-промисловий та науковий музей.

Тут слід наголосити, що в той час вже існували кілька музеїв, влаштованих власниками великих колекцій. Але це були приватні зібрання без сталих режимів роботи, часто без наукової або мистецтвознавчої концепції. Відігравати помітну роль в справі освіти вони, звичайно ж, не могли. Заклад створений Терещенками-Ханенками з самого початку мав характер державного, хоча більшість його колекції поки що належала Б. Ханенку.

Саме Київський художньо-промисловий та науковий музей і був предтечею більшості сьгоднішніх київських музеїв: Українського образотворчого мистецтва, історичного, Західного та Східного мистецтва.

Богдан Іванович Ханенко та Варвара Миколаївна Терещенко постійно поповнювали свою колекцію - брали участь у багатьох аукціонах як в Росії, так і за кордоном, відвідували виставки та майстерні художників. Вони не замикалися на творах живопису західноєвропейських майстрів, що було тоді дуже модно та престижно, а приділяли увагу слов'янським та давньоруським старожитностям, що в принципі, концептуально ставило їхню колекцію на зовсім інший науковий рівень та надавало їй яскравого державного та національного звучання [31].

З часу відкриття музею (ще неофіційного, у 1902 році) його директором був видатний мистецтвознавець, один з перших українських академіків Микола Федотович Біляшівський. Все життя цього подвижника мистецтва пов'язане з музеями, зі створенням колекцій. Керуючи закладом на протязі двох десятиріч Микола Федотович докладав максимум зусиль, щоб перетворити музей в осередок пропаганди українського образотворчого мистецтва, справжній центр, де б зосереджувалися твори Шевченка-художника. В музеї створюється шевченківський відділ, експозиція якого постійно поповнюється. Пізніше всі матеріали, пов'язані з Кобзарем були передані до Державного музею Т. Г. Шевченка.

У 1910 році Б. Ханенко обирається почесним членом Петербурзької Академії мистецтв. Чудово усвідомлюючи, що музей для його утримання потребує значних коштів, Ханенки передбачають систему незалежного від міського, тобто державного, бюджету його утримання. Для цього поруч з приміщенням садиби-музею будується прибутковий дім. На його перших поверхах планується розмістити бібліотеку та службові приміщення. Верхні ж, повинні були давати значний прибуток, - там розташовувалися квартири, що здавалися в найм. Незадовго до смерті Богдан Іванович оформив заповіт, згідно з яким вся колосальна колекція та два будинки по Терещенківській вулиці безкоштовно були передані Києву, тобто подаровані. А майже весь капітал заповідався музею «для удовлетворения его нужд из процентов».

Для передачі колекції місту і для налагодження роботи музею, яку було перервано у зв'язку з війною та подіями 1917 року. Варвара Миколаївна спирається на досвід давнього друга Терещенків - Ханенків, відомого художника проф М. Прахова. Останній рекомендує мистецтвознавця Г. Лукомського, який стає першим хранителем музею.

Все це відбувається за умов постійної зміни влади. Доля колекції була під загрозою - на неї постійно зазіхали представники то одного, то іншого уряду. У 1918 році було створено комітет по врятуванню музею, який очолив видатний художник - графік Г. Нарбут.

11 лютого 1919 року під охорону держави було взято колекцію Ханенків, а наступного дня для відкриття на її основі державного музею було створено спеціальну комісію, до складу якої увійшли провідні мистецтвознавці та художники з європейськими іменами.

Здавалося, все сталося так, як того й хотів Богдан Іванович та наголошувала в заповіті його дружина. Але дуже скоро всі зрозуміли, що ніхто не збирається дотримуватися будь-яких умов.

Нарешті, 28 лютого 1921 року на Загальних зборах Академії наук УРСР було прийнято рішення про вступ в право володіння музеєм та затверджено його статут, який в загальних рисах збігався з побажаннями Богдана Івановича

та його дружини. Ім'я подружжя було присвоєно музею. Першим директором призначили відомого археолога та мистецтвознавця Миколу Омеляновича Макаренка.

Музей Ханенків являв собою нетрадиційне зібрання. Його умовно можна було розділити на дві частини. Це величезна унікальна колекція творів живопису, що складалася переважно з картин європейських майстрів та такого ж рівня речей декоративно-ужиткового мистецтва та археологічних матеріалів. До того ж, все це було представлено не в звичному експозиційному вигляді, де за основу береться хронологічний принцип або близькість шкіл, стилів, напрямів, а в дивно-незвичайному поєднанні творів різних часів і стилів, які були «вписані» в інтер'єри приміщень, теж виконаних в певних стильових напрямках. Така, на перший погляд, естетична невибагливість, яка начебто спеціально підкреслювалася еkleктичністю, свідомо створювалася Б. Ханемком впродовж десятиріч. І, врешті-решт, досягався неочікуваний, місцями незбагнений з позиції мистецтвознавства ефект, який не можна пояснити традиційними підходами ні до мистецтва, ні до створення будь-якої експозиції.

Кожний твір, кожна річ, кожний відтінок килима, плафону або розпису стелі при всій їхній стильовій строкатості досить гармонійно «уживалися» поруч, створюючи атмосферу не тієї чи іншої епохи, а немов демонструючи своєрідний мистецький калейдоскоп, де кожний твір залишається «річчю в собі», тобто працює на себе, акцентуючи увагу на своїй власній художній, мистецькій або історичній цінності.

Під час війни у 1914-1915 роках велику кількість творів мистецтва, музейних експонатів, книжок було евакуйовано до музеїв Москви та Петербурга.

На початку літа 1921 року М. Макаренко виїхав до Москви, звідки з великими труднощами йому вдалося доставити у Київ картини з Рум'янцевського музею, ікони з Третьяковської галереї, велику кількість порцелянових, золотих та срібних речей з музею Морозова та Історичного

музею. Це була більша частина зібрання Ханенків та, очевидно, колекції живопису Ф. Терещенка. Сам М. Макаренко зазначав в одному з листів, що він «керував перевозкою двох Київських музеїв з Москви».

Правда, не все вдалося повернути. Зокрема, зникла низка творів визначних європейських художників - деякі з цих картин пізніше виявилися власністю закордонних музеїв. Не вдалося повернути і бібліотеку, що переховувалася у Російському музеї- близько 5000 книжок з зібрання М. Терещенка (найвірогідніше - Михайла Івановича).

У 1922 році померла Варвара Миколаївна - остання з династії Терещенків-Ханенків, що залишилися на Батьківщині. Поховано її було поруч з чоловіком на території Видубицького монастиря.

З 2001 року музей отримав статус Національного [31].

Володіючи величезними матеріально-фінансовими засобами й користуючись послугами знавців мистецтва та художників, Терещенки мали змогу купувати найкращі твори живопису відразу ж після відкриття виставок і аукціонів у Петербурзі, Москві та насамперед Києві, безпосередньо в майстернях художників, а іноді й попередньо замовивши тему картини. Звичайно, на початковому етапі такої діяльності, як зазначає О. Донік, мав місце і прагматичний підхід до колекціонування, бо придбання мистецьких шедеврів вважалося надійним вкладенням капіталу. Але при більш близькому знайомстві з діяльністю Терещенків-колекціонерів стає зрозумілим, що просте збиральництво переросло з часом у колекціонування, яке почало вимагати виходу на найвищий рівень – створення галереї або музею – та супроводжувалося усвідомленням суспільного значення такої справи [донік].

Пам'ять про відомих меценатів Терещенків існує, а тому, є певна спадкоємність між традиціями пращурів та діяльністю меценатів сьогодення.

Також, можна констатувати, що такий напрям діяльності як меценатство та колекціонування можуть стати ефективним засобом відродження Глухова і Києва і перетворення їх на відомі туристичні локуси країни.

Висновки до другого розділу

Родина Терещенків привертає особливу увагу своїм багаторічним служінням народу, яке ставило її представників поряд з видатними українськими діячами і благодійниками у сфері просвіти. Члени родини брали активну участь у вирішенні проблем освіти на всіх її рівнях, починаючи з початкового, адже мала фінансово-економічні можливості.

На основі аналізу наукових джерел можемо виділити основні напрями меценатської діяльності родини Терещенків у галузі освіти:

- відкриття та утримування початкових однокласних, 3-річних та 4-річних училищ при заводах;
- відкриття та утримування трикласного «Міського училища Федора Терещенка», трирічного «Глухівського ремісничого училища імені таємного радника Миколи Артемійовича Терещенка»;
- відкриття та утримування чоловічих і жіночих гімназій у Глухові та Києві;
- відкриття у Глухові учительського інституту.
- активна участь у відкритті низки комерційних шкіл;
- пожертвування на будівництво і утримування зразкового Київського міського училища;
- участь у будівництві та діяльності дитячих притулків у Києві та Глухові;
- облаштування дитячих санаторіїв поблизу Києва для перебування під час літніх канікул найбільш слабких здоров'ям учнів Київських гімназій;
- виконання обов'язків почесних попечителів ремісничих училищ;
- участь у відкритті та діяльності Київського політехнічного інституту;

- участь у діяльності Товариства допомоги студентам університету св.Володимира.

- участь у відкритті та діяльності художньо-ремісничої майстерні друкарської справи - закладу друкарської і фотографічної справи.

Підтримувала родина Терещенків відродження національної історії та культури. За кошти родини було збудовано, оздоблено й облаштовано Трьох-Анастасіївську церкву у Глухові; у Києві збудовано храми: Миколаївський собор, Веденська та Йорданська церкви на Подолі, Покровська церква на Солом'янці.

Терещенки також були відомими колекціонерами, вони підтримували, розвивали та зберігали культурну спадщину України не лише у власних колекціях, але й передавали для збереження в музеї.

Родина Терещенків долучилася до будівництва Міського музею, Будинку Київського театру оперети; за активної підтримки братів Терещенків у Києві відкрито перший Публічний художньо-промисловий музей;

За кошти Терещенків споруджено пам'ятники відомим українцям: І. Котляревському, Б. Хмельницькому, М. Гоголю.

Родина Терещенків відома і як перші збирачі в Україні картин Шевченка.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ «МЕЦЕНАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ ТЕРЕЩЕНКІВ» В КУРСІ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В 9 КЛАСІ

3.1. Методика використання джерел у процесі навчання історії при викладанні теми «Меценатська діяльність родини Терещенків» у 9 класі

Між реально існуючою дійсністю, тобто минулим, і результатом дослідження науковців, а саме: науково-відтвореною картиною світу, на сьогодні перебувають саме історичні джерела. Лише за допомогою свідчень минулого можлива його конкретно-історична інтерпретація.

Як зазначає І. Міронова, історична наука має свою специфіку, що виявляється в не зможі досліджувати свій об'єкт безпосередньо, адже минуле неможливо повторити або відтворити лабораторним шляхом, джерело виступає по суті єдиним носієм інформації про минуле людства, про різні аспекти діяльності людини в усіх сферах суспільного та приватного життя [43].

На сучасному етапі розвитку історичної науки науковці виділяють три основні підходи до визначення поняття «історичне джерело»:

- «культурологічний», в основі якого уявлення, що для джерелознавства ключовим є визначення культури в широкому значенні – все, що створено людьми; акцент робився на розумінні психологічної та соціальної природи історичного джерела;

- «розширювальний», який потрактує історичне джерело більш широко, як все, звідки можна отримати інформацію про розвиток людського суспільства, все те, що корисне для історика, а не лише результат цілеспрямованої людської діяльності, хоча саме джерела історичного походження (тобто пам'ятки матеріальної і духовної культури є основним масивом історичних джерел;

- «інформаційний», який включає в поняття «історичне джерело» «все, що створено в процесі діяльності людей, містить інформацію про суспільного життя і є підґрунтям для наукового пізнання; історичні джерела виконують

функцію накопичення, зберігання і передачі соціальної інформації про минулу дійсність [43].

Розвиток інформаційного суспільства в Україні висуває нові вимоги до освіти, адже в умовах швидкого розвитку різних технологій, швидкого плину інформації на людей здійснюється значний вплив різних трактувань, тлумачень історичних подій та процесів.

З метою протистояння впливу різних маніпуляцій з історичним минулим, сучасна шкільна історична освіта повинна бути орієнтована не лише на інформаційне забезпечення учнів, а й сприяти формуванню їхніх ключових і предметних компетентностей, зокрема вміння знаходити, обробляти й аналізувати інформацію, факти й судження, аргументовано відстоювати власну думку тощо.

Відповідно до Державного стандарту базової та повної середньої освіти, одним із завдань освіти є формування критичного мислення в учнів, спрямування учнів не стільки до знань, скільки до способів отримання інформації. Історичний компонент навчання має забезпечувати використання учнями у процесі пошуку інформації про минуле різноманітних видів історичних джерел та вміння представляти обґрунтовані та структуровані історичні знання, реальне розуміння історії з використанням відповідного понятійного апарату, виважено розглядати суперечливі та дискусійні теми [17].

За визначенням В. Власова, метою уроків історії є плекання історичного мислення, формування якого дасть можливість навчити критично оцінювати інформацію; вирізняти серед соціальної та історико-культурної інформації факти та ідеї, належним чином їх аналізувати й презентувати відомості; самовизначатися з дискусійних питань історії та сучасності, аргументувати власну точку зору, виявляти повагу до інших поглядів і оцінок; використовувати знання у процесі спілкування з людьми інших культур, національної й релігійної належностей на принципах гуманізму, толерантності, діалогу тощо [13].

На використанні історичних документів на уроках історії акцентували увагу в дослідженнях О. Пометун [55; 56; 57], В. Молоткіна [45], О. Степаніщева, Л. Задорожна [27; 28], Т. Ковбасюк [35], І. Коляда [37], О. Тарапон [45], Г. Яковенко [76] та інші. На думку Л. Задорожної учні повинні розуміти природу і зміст наукових історичних знань, критично сприймати історичний процес, бути здатними до його власного потрактування та аргументованого тлумачення крізь призму тієї інформації, яка представлена в історичному документі [27]. Т. Ковбасюк визначив головною методичною умовою організації навчання історії з використанням історичних джерел - поетапне оволодіння учнями вмінням працювати з документами [36, с. 186].

На сьогодні у практиці викладання історії виділяють різні типи уроків. Водночас для ефективного досягнення мети кожного, доцільно використовувати історичні джерела.

Л. Задорожна виокремила навчальні функції, які виконують писемні джерела та систематизовані методичні прийоми використання історичних документів у процесі формування історичних знань учнів:

- ілюстративно-інформаційна – передбачає сприйняття інформації, що міститься в історичному документі на репродуктивному рівні та реалізується за допомогою цитувань, коментованого читання, переказу, прийому персоніфікації тощо;

- пізнавально-розвиваюча – передбачає розв'язання пізнавальних завдань репродуктивного, проблемного і творчого спрямувань, відповідно до вимог технології розвивального навчання;

- практично-узагальнююча – залежить від рівня узагальнення та форми його вираження, наприклад, шляхом конспектування, написання тез, складання таблиць, планів, схем тощо; важлива роль в організації цієї функції належить учнівському зошити;

- ціннісно-сміслова – реалізується протягом усього освітнього процесу за умов дотримання вищезазначених принципів історичної науки та історичної освіти [27; 28].

Робота з джерелами є одним із найважливіших етапів уроку історії. Саме за допомогою їх використання вчитель зможе виконати найважливіше завдання навчального процесу – навчити учня самостійно працювати та застосовувати свої знання у подальшому. Але для того, щоб робота учнів з історичним джерелом була продуктивною, вчителю потрібно її правильно організувати [12, с. 5].

На важливому значенні роботи з історичними джерелами наголошують О. Коханова [38], О. Пометун [55; 57], Г. Фрейман [57], зазначаючи, що вони повинні бути основою сучасного уроку історії, адже документ забезпечує реалізацію принципу наочності в навчанні історії. Розповідь учителя стає яскравою і цікавою, а висновки - переконливішими. Документ також сприяє конкретизації історичного матеріалу, створенню яскравих образів і картин минулого. За допомогою документа в учнів також формується інтерес до історії. Залучення нових фактів сприяє відчуттю їм дух епохи. У процесі роботи з документами в учнів активізуються процеси мислення й уяви, що, у свою чергу, сприяє кращому засвоєнню історичної інформації та розвитку історичної свідомості. В учнів формуються вміння читати документи, аналізувати і визначати потрібну інформацію, міркувати, оцінювати значення документів минулого і сьогодення.

Під час уроків учні дізнаються про значущість документів для історичної науки, можуть простежити слід діяльності людей, які жили в певний період. Вчителю важливо пам'ятати, як наголошують науковці, що у підручниках події завжди описуються заради накопичення фактів, тому учням часто пропонується розповідь, де люди, від яких залежало рішення, виглядають переконаними у своїй правоті, а результати подій - неминучими. Письмові свідчення того часу (дипломатичні депеші чи протоколи нарад, листи чи щоденникові записи) часто допомагають показати яким чином приймалися рішення (під тиском, за наявності неповної і суперечливої інформації) в реальному часі. У процесі роботи з письмовими джерелами учні мають оперувати основними історичними поняттями, задавати питання, аналізувати і

пояснювати зміст інформації, робити висновки і власні умовиводи, які вони потім можуть перевірити за допомогою інших способів їх тлумачення. Звернення до різних джерел, особливо першоджерел, також дозволяє учням перевірити висновки і пояснення, які подані в підручниках, учителями чи у засобах масової інформації. Загалом регулярне використання першоджерел поряд із підручниками й іншими навчальними матеріалами сприятиме виробленню «звички» перехресної перевірки фактів і їхніх тлумачень. Вивчення різних свідчень у хронологічній послідовності також сприяє критичному аналізу того, що кожен новий елемент інформації підтверджує чи заперечує інформацію та її тлумачення, хронологічно викладені в інших документах. Це не лише складник процесу ознайомлення учнів із методом вивчення історії, а й спосіб подальшого розвитку їх здібностей міркувати, вміння думати, аналітичних навичок, що, врешті, сприяє розвитку в них громадянськості.

Учитель повинен створити певні умови для дослідження історичного джерела на уроці історії, адже важливо, як обрати потрібне джерело, яким чином сформулювати запитання для його аналізу, в якій формі провести цей аналіз, як організувати роботу з джерелом таким чином, щоб учні виконували завдання із задоволенням.

Документ, який вчитель обирає для використання на уроці історії України, повинен: відповідати цілям і завданням навчання історії України; презентувати основні, найбільш типові факти і події епохи; бути пов'язаним із програмним матеріалом, сприяти актуалізації історичних знань за допомогою пізнавальних запитань і завдань; бути доступним для учнів за змістом та обсягом; бути цікавим; містити побутові і сюжетні подробиці, що дозволить диференціювати навчання, конкретизувати уявлення учнів про ті чи інші події, явища, процеси; здійснювати на них певний емоційний вплив; мати літературні і наукові переваги, бути проінформованими з метою розвитку пізнавальної самостійності і зацікавленості, удосконалення прийомів розумової діяльності [27].

На уроках історії, якщо документ складний для учнів, зазвичай, учитель його переказує, наводить короткі цитати без посилання чи з посиланням на документ (з метою підсилення доказовості своєї розповіді), використовує цитати і аналізує витяги з документів для конкретизації своєї розповіді, надає їй емоційності і переконливості. Задля оживлення розповіді учитель може використовувати пряму мову, давати характеристику особистості.

Найкраще використовувати на уроці документи оповідно-описового характеру, адже вони краще сприймаються на слух.

Як зауважує Т. Ковбасюк, чим більше адаптований документ, тим легше його сприйняти учням та менше труднощів виникне під час самостійної роботи. Педагогічно адаптувати документ – це означає обрати зміст, що буде використовуватись на уроці. У разі необхідності вчитель може видозмінити документ, не зачіпаючи його сутності та не допускаючи тенденційних вилучень, а намагаючись зберегти особливості стилю автора [36, с. 127].

Дидактично обробити документ – це відібрати зміст, який використовуватиметься на уроці; за потреби його можна видозмінити, але без коригування його змісту, не допускаючи тенденційних вилучень та зберігати особливості стилю автора; пояснити нові для учнів терміни і поняття; розробити завдання для них щодо тексту джерела [37].

Будь-яка діяльність учнів, як зазначає Л. Задорожна, що спрямована на використання документального матеріалу, спочатку має передбачати опрацювання історичного документа [27; 28].

Г. Яковенко виокремила найпоширеніші методичні прийоми роботи з документом, серед них: постановка запитання та пошук відповіді в документі; використання історичного документа для підтвердження будь-яких положень; використання документа в поєднанні з іншими джерелами історичних знань – ілюстраціями, художньою літературою, картами; порівняльний аналіз документів; включення документа в презентацію вчителя для формування бачень; аналіз документа вчителем; організація самостійної роботи учнів з документом (постановка запитань за змістом

документа; аналіз документа за запропонованими критеріями; порівняння документів; аналіз документів з точки зору різних груп; визначення авторського стосунку до подій) [76].

Засобом навчання, узагальнення та контролю за самостійною навчальною діяльністю школярів, пов'язаною з аналізом першоджерела, на думку науковця, є евристична бесіда. Л. Задорожна виділила основні етапи реалізації евристичної бесіди:

- підготовчий, на якому формулюється проблема ситуація та вибір історичного першоджерела за текстовими, змістовими та навчальними вимогами до документа;

- діагностичний, під час якого вчитель перевіряє рівень сформованості вміння проводити первинний аналіз документа за допомогою певного алгоритму дій, який, має підвищити рівень джерелознавчої культури учнів;

- інформаційний - засвоєння навчальної інформації, яка представлена в документі, відбувається на репродуктивному рівні;

- аналітичний - реалізується з урахуванням правил ведення евристичної бесіди;

- творчий - передбачає вдосконалення вмінь та навичок учнів щодо використання набутих знань за допомогою інтеграції теоретичного та документального матеріалу з метою вирішення проблемного питання чи ситуації [28, с.13].

Для ефективного дослідження історичного джерела К. Баханов пропонує організувати нестандартні уроки з використанням різних інтерактивних вправ: рольова гра, «Експерти», «Зигзаг», «Мікрофон», «Обмін ролями», «Що? Де? Коли?», урок-КВК, «Брейн-ринг», «Щасливий випадок» та інші. Водночас, як зазначає науковець, на кожному нестандартному уроці має бути елемент традиційного – це власне сприймання нового матеріалу, його засвоєння, осмислення, узагальнення, застосування, але воно відбувається в незвичайних формах [7].

Ознайомлення учнів з різними типами джерел та робота з ними, надає вчителю можливість зробити свої уроки цікавими, насиченими, а головне продуктивними. Демонстрування джерел викликає інтерес учнів, виникає досить стійка мимовільна увага. Саме цим пояснюється міцне запам'ятовування учнями окремих подій. Утворюються передумови до формування чітких уявлень, свідомого та глибокого засвоєння знань.

З метою урізноманітнення форм і методів навчальних і позакласних занять можна проводити дискусії, інтелектуальні ігри. Це дає можливість найбільш повно врахувати особливості, інтереси, нахили, здібності кожного учня [7].

Використання різних типів історичних джерел є необхідною умовою у роботі творчого вчителя, адже арсенал джерельної бази великий. Саме за допомогою різних типів джерел вчитель може: урізноманітнити форми подання інформації; урізноманітнити навчальні завдання; індивідуалізувати процес навчання; застосовувати ігрові прийоми за допомогою джерел; активізувати учнів до навчальної роботи, посилити їх роль, як суб'єкта учбової діяльності; посилити мотивацію старшокласників до навчання.

П. Мороз, І. Мороз розробили методичні рекомендації для вчителів щодо використання історичних джерел у навчанні історії в ЗЗСО. Вчені пропонують:

- Впроваджувати в освітній процес спеціальну методику використання історичних джерел різних типів, водночас основний акцент робити на діяльнісному складнику навчання.

- Забезпечувати системний характер роботи з історичними джерелами, поступово ускладнюючи як самі джерела, так і завдання до них. Завдання розробляти на основі дослідницького та диференційованого підходів до навчання і, відповідно, мати різнорівневий їх характер з поступовим ускладненням, ураховувати різний характер пізнавальної діяльності учнів: репродуктивний, пошуковий, реконструктивний та творчий. Передбачати оптимальне поєднання різних форм навчання: індивідуальну, парну, групову та колективну.

- Ураховувати багатоперспективний (багаторакурсний) підхід під час відбору історичних джерел різного типу (якщо певна історична ситуація висвітлюється з декількох – щонайменше двох – перспектив (ракурсів), що репрезентують різні суспільні позиції та інтереси). Розвивати вміння учнів аналізувати та критично оцінювати інтерпретацію минулого, що подана в будь-якому джерелі, з позиції її відповідності реальним фактам, іншим джерелам інформації [46].

Отже, історичні джерела є невід’ємним складником сучасного уроку історії України в закладах загальної середньої освіти. Допомагають учням з різних сторін сприйняти, критично аналізувати історичний матеріал та зробити певні висновки.

3.2. Аналіз уроку з історії України із залученням джерельного матеріалу на тему «Меценатська діяльність родини Терещенків»

Відповідно до «Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Історія України 9 клас», було розроблено практичне заняття на тему: «Меценатська діяльність родини Терещенків».

Цей урок є складником розділу «Повсякденне життя та культура України в середині XIX – на початку XX ст.» Він є логічним продовженням попереднього уроку, на якому були розглянуті питання про суспільно-культурне життя українців, зміни у світогляді людини і повсякденному житті в середині XIX – на початку XX ст.

Мета уроку триєдина: освітня – розкрити поняття «меценат»; значення доброчинності та меценатства для розвитку української освіти й культури; доброчинність і меценатство як вияв взаємодії моралі та економіки; охарактеризувати внесок найвідоміших українських меценатів – родини Терещенків в освіту і культуру України.

Розвиваюча – активізація пошукової та дослідницької діяльності; критичне осмислення учнями вітчизняної історії кінця XIX – початку XX ст.; порівнювати, аналізувати, робити висновки, раціонально вирішувати пізнавальні та проблемні завдання; закріпити вже набуті раніше знання;

Виховна – на прикладах благодійницької діяльності українських промисловців виховувати в учнях доброту, милосердя, здатність співчувати та активну громадянську позицію, бажання самим змінювати світ навколо себе.

Задля досягнення поставленої мети та завдань, урок був спрямований на реалізацію компетентісно-орієнтованого підходу в навчанні, який забезпечує розвиток предметних компетентностей учнів та індивідуалізацію навчання.

Після уроку дев'ятикласники зможуть: знати зміст поняття «меценатство», розуміти особливості доброчинності та меценатства для розвитку української освіти й культури; значення доброчинності і меценатства як вияв взаємодії моралі та економіки; вміти – проводити пошук історичної інформації за допомогою джерел; критично аналізувати джерело; представляти результати вивчення історичного матеріалу у формах конспекту або схеми; характеризувати причини виникнення меценатства в Україні; оцінювати внесок найвідоміших меценатів-благодійників – родини Терещенків в розвиток української освіти і в кінці XIX – початку XX ст.

На уроці можуть формуються наступні компетенції старшокласників, а саме: хронологічні – вивчення меценатства в Україні в кінці XIX – початку XX ст. загалом та меценатської діяльності родини Терещенків зокрема. Інформаційні – робота з підручником та джерелами. Логічні – робота над проблемним питанням: «Який внесок у розвиток України зробили меценати загалом та родина Терещенків зокрема?»

При складанні плану-конспекту уроку було враховано, те що учні вже мають певні навички роботи з джерелом та їх комплексом, а також психологічні та вікові особливості класу.

Під час уроку доцільно використовувати таке обладнання: підручник, дошку, матеріали підготовлені вчителем до практичного заняття, ноутбук, проектор, мультимедійну презентацію, роздатковий матеріал, портрети відомих українських підприємців-меценатів.

Важливим елементом плану-конспекту уроку є література, а саме: програма Історія України 9 кл.; Пометун О., Гупан Н., Смагін І. Історія України [56]; «Спадок Терещенків» – восьмисерійний документальний серіал про славетний рід та діяльність українських магнатів і меценатів Терещенків, та спадок, який родина залишила після себе (фрагменти)

<https://www.youtube.com/playlist?list=PLa6RrfylRW7Qcw3QT2GgSd5drYnnS92y>

Тип уроку – урок-дослідження. Форма проведення уроку: фронтальна, індивідуальна, робота в групах.

Для розкриття нового матеріалу було обрано дослідницький та пошуковий методи навчання зі застосуванням роботи з історичними джерелами та роботи з текстом. За рахунок поєднання різноманітних методів та прийомів навчання, урок буде забезпечений високою активністю та працездатністю учнів.

Організаційний етап уроку передбачає привітання вчителя з учнями та організацію їх уваги, повідомлення теми, завдань уроку.

Наступним етапом уроку є актуалізація суб'єктивного досвіду учнів за допомогою інтерактивної вправи «Мікрофон», а саме учні повинні назвати особливості модернізаційних процесів в Україні в другій половині XIX ст.

Для встановлення логічних зв'язків між темами, слід застосувати роботу з візуальними історичними джерелами, пам'ятками, до яких були створенні яких брали безпосередню участь меценати. Учні повинні об'єднатися у три групи. Кожна з них має зробити джерелознавчий аналіз відповідної пам'ятки. Історичні джерела відображають специфіку розвитку освіти і культури в Україні в кінці XIX – початку XX ст.

На третьому етапі відбувається мотивація навчальної діяльності. Учитель узагальнює відповіді учнів, оголошує тему уроку та націлює їх на її опанування.

Пропонує скористатись прийомом «Дерево очікувань» та відповісти на питання: Почувши тему, що ви очікуєте від нашого уроку? (*Учні висловлюють свої очікування від уроку та побажання один одному*).

А також ставить класу проблемне питання: «Ким були українські меценати другої половини ХІХ – початку ХХ ст. загалом та родина Терещенків зокрема?»

Четвертий етап вимагає від вчителя створення певних організаційних умов для засвоєння учнями нових знань у процесі дослідження постатей меценатів. На даному етапі можна використати, такі словесні методи – бесіда, пояснення, які будуть обрані відповідно до поставлених цілей учителя. На початку даного етапу вчитель проводить роботу з поняттям «меценат», «благодійність», звертаючись до досвіду учнів. Що означає це слово?

Подання матеріалу про меценатство в Україні: представники, їх справи та внесок у розвиток освіти і культури країни може здійснюватися у словесно-наочній формі. На цьому етапі вчитель пропонує учням здійснити пошук знань через аналіз джерел. На даному етапі дев'ятикласники відповідають на запитання, сформульовані відповідно до візуальних та писемних джерел.

Використовуючи прийом «Інформаційне гроно», вчитель пропонує учням скласти своєрідне інформаційне гроно, цикл повідомлень про українських підприємців-меценатів загалом та родину Терещенків зокрема. Звертає увагу на визначну роль українських меценатів у розвитку освіти, науки, культури, в духовній розбудові нашої держави. Наголошує, що вони дбали не лише про зростання особистих статків, а й переймалися важливими проблемами збереження і подальшого розвитку української культури, робили значні матеріальні внески в її підтримку. Пропонує учням під час обговорення постатей меценатів заповнювати таблицю «Благодійність українських

підприємців», яка лежить у кожного на парті, проставляючи «+» чи «-» напроти їх видів благодійності.

Учитель пропонує розглянути портрети відомих меценатів («Сім'я Симиренків», «Сім'я Харитоненків», «Григорій Галаган»), потім веде коротку розповідь про життя та діяльність зображеної особи. Особливий акцент робить вчитель на представниках родини Терещенків. У своїй розповіді звертається до спогадів людей, які особисто знали меценатів; до досвіду учнів, які обізнані з пам'ятками історії м. Глухів, до створення яких безпосередньо долучилася родина Терещенків.

Шляхом розповіді учителя та роботи з історичними документами учні ознайомлюються з відомими українськими меценатами та відповідають на поставлені учителем питання.

Під час ознайомлення з родиною Терещенків учитель спочатку звертається до досвіду учнів, щоб з'ясувати їх обізнаність про родину Терещенків, їх меценатську діяльність. Пропонує переглянути фрагмент документального фільму «Спадок Терещенків» – про славетний рід та діяльність українських магнатів і меценатів Терещенків, та спадок, який родина залишила

після

себе

<https://www.youtube.com/playlist?list=PLa6RrfylRW7Qcw3QT2GgSd5drYnnS92y>

V

На основі фрагментів фільму учні повинні з'ясувати, який спадок по собі залишила родина Терещенків у нашому місті Глухові, Києві.

Під час етапу систематизації знань доцільно використовувати словесний метод пояснення. Наприклад, вчитель проводить узагальнюючу бесіду про меценатство в Україні в кінці XIX – початку XX століття і сьогодні. Таким чином він виявляє рівень засвоєння нового матеріалу класом. Саме під час цього етапу уроку вчитель встановлює відповідність між поставленими завданнями та результатами самого уроку. Коментує роботу учнів або групи, вказує на недоліки та пропонує можливі шляхи їх вирішення. Після цього виставляє та коментує оцінки класу.

Потім вчитель підводить підсумки уроку. Пропонує учням відповісти на питання: Що мене найбільше вразило в діяльності українських меценатів? Чому? Чи бачу я себе в майбутньому меценатом – благодійником. Якщо так, то в якій галузі, якщо ні, то чому?; дає оцінку роботи всього класу та формулює висновки.

Щодо, домашнього завдання то воно повинно мати цікаву постановку з пізнавальними завданнями: *опишіть особистість представника родини Терещенків. Опрацюйте матеріал підручника.* Підготуйте одне з досліджень (на вибір): «Про що розповідають герби родин українських меценатів?»; «Доля пам'ятника Івану Харитоненку в Сумах»; «Дерево роду Симиренків», «Меценатство родини Терещенків і сьогодення». Вчитель обов'язково покиненьня провести інструктаж відповідно завдань, пояснити їх, порекомендувати навчальну літературу, а також оголосити критерії оцінювання домашнього завдання.

Отже, за допомогою використання різних типів джерел (портрети, документальні фільми, статистичні дані) на практичному занятті у 9 кл. учні зможуть сформувати уявлення про роль меценатства в розвитку освіти і культури в Україні в кінці ХІХ – початку ХХ ст., а також закріплять вміння працювати з різними видами джерел.

3.3. Організація позакласної роботи з формування в учнів 9 класу уявлень про меценатську діяльність родини Терещенків у Глухові

Поглибленню та систематизації знань учнів з історії України сприяє позакласна робота, яка носить добровільний характер, час її проведення визначає учитель.

Як зазначає Г. Яковенко, добровільний характер позакласної роботи дає можливість організувати учнів за інтересами, сприяє розвитку їх індивідуальних здібностей, ініціативності та пізнавальної діяльності учнів. Під

час позакласної роботи вчитель може самостійно обирати її зміст, тоді як зміст уроків визначається державним стандартом та навчальною програмою. Використання різноманітних форм роботи сприяє врахуванню психологічних і вікових особливостей школярів. З'являються більші можливості для формування інтелектуальних і практичних умінь школярів за рахунок використання дослідницької роботи [76, с.175].

Під час організації позакласної роботи вчителю необхідно дотримуватися таких умов:

- а) добровільний характер позакласної роботи;
- б) можливість задоволення і подальшого розвитку індивідуальних інтересів і здібностей учнів з історії.

Г. Яковенко виокремила основні організаційні форми позакласної роботи в школі: історичне або історико-краєзнавче товариство; позакласна історична або історико-краєзнавча екскурсія; культпохід до театру або кіно; створення краєзнавчого, історичного музею; організація і проведення історичних, історико-краєзнавчих конференцій, диспутів; організація зустрічей учнів з учасниками і свідками історичних подій; організація і проведення історичної або історико-краєзнавчої гри [76, с.176-177].

Детальніше зупинимося на організації саме екскурсії.

У наукових та методичній джерелах описана практика організації екскурсійно-краєзнавчої роботи (Д. Десятов, Т. Байбара О. Пометун, Г. Фрейман. Г. Яковенко та інші).

Як зауважує Д. Десятов, екскурсії цінні тим, що, на відміну від уроків у класі, учні можуть сприймати предмети минулого безпосередньо різними органами чуттів. Діти можуть бачити об'єкти, спостерігати взаємозв'язок експонатів і епох. Це дасть можливість сформувати уявлення про історію як єдине ціле, в якому всі складники тісно взаємопов'язані, утворюють чіткий хронологічний ланцюжок. Водночас учні матимуть можливість розглядати експонати чи пам'ятки архітектури більш конкретно. Екскурсії розширюють

кругозір учнів, розвивають спостережливість, уміння бачити те, що раніше відбувалося поза їх увагою [18].

За характером об'єктів екскурсії бувають: по музейній експозиції; по місцях історичних подій; за маршрутом; до історичних пам'ятників; по історико-побутових комплексах. Зазвичай екскурсію проводить екскурсовод, музейний працівник. Проте екскурсія може бути проведена і самим учителем, за умови відповідної спеціальної підготовки.

Для досягнення ефективності при застосування екскурсій необхідно зосередити увагу на таких питаннях:

- визначення мети, завдань, тематики екскурсії;
- етапи проведення;
- зв'язок екскурсії з навчальною програмою.

Мета екскурсії допомагає свідомо сприймати матеріал. Вона може бути вузькою, спеціальною або широкою.

Чітко продуманий план екскурсії має не менше значення, ніж усвідомлення її мети. План екскурсії включає її місце, час проведення, деталі змісту роботи. Підготовлений план є основою для проведення екскурсії.

Головна перевага екскурсій - «ефект присутності» учнів, які бачать пам'ятки історії і культури в природному стані або грамотно оформлені в музейній експозиції.

З метою поглиблення та систематизації знань учнів 9 класу про меценатську діяльність родини Терещенків загалом та у Глухові зокрема ми організували і провели екскурсію в Глухівському міському краєзнавчому музеї на тему «Просвітницько-благодійна діяльність родини Терещенків».

Мета екскурсії: поглибити знання учнів про історію родини Терещенків та їхній внесок у розвиток Глухова; розвивати уміння аналізувати і систематизувати матеріал, удосконалювати навички роботи з різноманітними історичними джерелами, складати історичний портрет видатних підприємців, давати оцінку діяльності та висловлювати власні судження про їх внесок у розвиток країни; на прикладах благодійницької діяльності українських

промисловців виховувати в учнях доброту, милосердя, здатність співчувати та активну громадянську позицію, бажання самим змінювати світ навколо себе.

Для проведення екскурсії ми розробили план, який містив:

1. Вступне слово вчителя
2. Обговорення матеріалів й узагальнення зібраного матеріалу за

таким підпунктами:

- Родина «Карбованців»
- Нікола Терещенко - легенда про «великого капіталіста».
- Просвітницько-благодійна діяльність родини Терещенків.

3. Підведення підсумку екскурсії.

На початку за кожним підпунктом екскурсії ми пропонували учням проблемне запитання, на яке вони мали відповісти, а прослухавши інформацію, відповідь на питання доповнити. Така організація екскурсії спонукала учнів бути уважними, критично аналізувати прослухану інформацію, робити висновки.

У кінці екскурсії для рефлексії ми запропонували учням відповісти на питання: Що нового для себе ви відкрили, прослухавши інформацію про родину Терещенків?

- Якщо б у вас були такі статки як родина Терещенків, чи займалися б меценатством, чому і в чому б це проявлялося?

Таким чином, позакласна робота підвищує загальний рівень культури учнів і покращує результативність опанування різносторонньої інформації з історії України.

Висновки до третього розділу

Аналіз методичних праць свідчить, що на сьогодні в умовах швидкого розвитку різних технологій, швидкого плину інформації на людей здійснюється значний вплив різних трактувань, тлумачень історичних подій та процесів.

З метою протистояння впливу різних маніпуляцій з історичним минулим, сучасна шкільна історична освіта має бути орієнтована не лише на інформаційне забезпечення учнів, а й сприяти формуванню їхніх ключових і предметних компетентностей, зокрема вміння знаходити, обробляти й аналізувати інформацію, факти й судження, аргументовано відстоювати власну думку тощо.

На використанні історичних документів на уроках історії наголошують О. Пометун, В. Молоткіна, О. Степаніщева, Л. Задорожна, Т. Ковбасюк, І. Коляда, О. Тарапон, Г. Яковенко та інші. Науковці акцентують увагу, що вони повинні бути основою сучасного уроку історії, адже документ забезпечує реалізацію принципу наочності в навчанні історії. Ними виокремлені найпоширеніші методичні прийоми роботи з документом: постановка запитання та пошук відповіді в документі; використання історичного документа для підтвердження будь-яких положень; використання документа в поєднанні з іншими джерелами історичних знань – ілюстраціями, художньою літературою, картами; порівняльний аналіз документів; включення документа в презентацію вчителя для формування бачень; аналіз документа вчителем; організація самостійної роботи учнів з документом тощо.

Відповідно до програми з Історії України для 9 класу нами було розроблено практичне заняття на тему: «Меценатська діяльність родини Терещенків». Задля досягнення поставленої мети та завдань, урок був спрямований на реалізацію компетентісно-орієнтованого підходу в навчанні, який забезпечує розвиток предметних компетентностей учнів та індивідуалізацію навчання. Реалізацію даного підходу ми забезпечували, використовуючи різні методи і прийоми роботи з історичним матеріалом.

Поглибленню та систематизації знань учнів з історії України сприяє також позакласна робота. З метою поглиблення та систематизації знань учнів 9 класу про меценатську діяльність родини Терещенків загалом та у Глухові зокрема ми організували і провели екскурсію в Глухівському міському краєзнавчому музеї на тему «Просвітницько-благодійна діяльність родини Терещенків», тим

самим закріпивши знання учнів про родину Терещенків і їх унесок в розвиток освіти і культури в рідному місті.

ВИСНОВКИ

Дослідження історії родини Терещенків та громадської та меценатської діяльності родини Терещенків дозволяє зробити такі узагальнення та висновки.

Девіз «Прагнення до громадських справ» численна родина підприємців-меценатів Терещенків внесла у свій родинний герб. Час показав, що під «громадськими справами» український цукровиробник Артемій Терещенко і його сини мали на увазі добрі справи, підпорядковані національним інтересам батьківщини.

З родини Терещенків походять практично зразкові підприємці, банкіри, благодійники та меценати.

Бізнес Артемія та його синів ґрунтувався на чесності, був чимось немислимим на території російської імперії. Терещенки поєднали здатність добре рахувати гроші з умінням їх інвестувати не тільки у підприємництво, а й громадська діяльність, яка стала традиційною для всієї родини.

Родина Терещенків була засновником і покровителем значної кількості (більше сотні) навчальних закладів в Україні, які були на часі для суспільно-політичного, промислово-економічного, науково-технічного та духовно-освітнього поступу країни. Вони в першу чергу надавали матеріальну і моральну підтримку дітям з незаможних родин, сприяли знаходженню їх місця в тогочасному суспільстві.

Аналіз історичного доробку науковців дає підстави стверджувати, що члени родини брали активну участь у вирішенні проблем освіти на всіх її рівнях, починаючи з початкової і закінчуючи вищою освітою як в рідному Глухові, так і Києві, де жили і де зосереджувалася їх ділові інтереси.

Окрім того, родина Терещенків підтримувала відродження національної історії та культури. Терещенки також були відомими колекціонерами, вони підтримували, розвивали та зберігали культурну спадщину України не тільки у власних колекціях, а й передавали для збереження в музеї.

За їх кошти були збудовані, оздоблені й облаштовані у Глухові та Києві.

Родина Терещенків долучилася до будівництва та відкриття Міського музею, Будинку Київського театру оперети; першого Публічного художньо-промислового музею.

За кошти Терещенків споруджено пам'ятники відомим українцям: І. Котляревському, Б. Хмельницькому, М. Гоголю.

Родина Терещенків відома і як перші збирачі в Україні картин Шевченка.

Ознайомлення учнів 9 класу закладів загальної середньої освіти із меценатством загалом і вивченням меценатської діяльності родини Терещенків сприяють розроблені і проведені нами практичне заняття на тему: «Меценатська діяльність родини Терещенків» та екскурсія до Глухівського міського краєзнавчого музею на тему «Просвітницько-благодійна діяльність родини Терещенків».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Абліцов В. Україна. Меценати. Київ: Літера ЛТД. 2016 208 с.
2. Артемова Л. Найвеличніший меценатський проєкт Терещенків у Глухові – Трьох-Анастасіївська церква. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Історичні науки*. 2022. № 57. С. 9-17.
3. Артемова Л. Перші благодійні ініціативи родини Терещенків у Глухові. Дитячий притулок (1871–1915 рр.). *Сіверщина в історії України: збірник наукових праць*. 2021. Випуск 14. С.197-200.
4. Артемова Л. Про заснування у місті Глухові дворянином Терещенком дитячого притулку (1871р.) *Соборний майдан*. 2022. № 2(104). С. 1-2.
5. Артемова Л., Чумаченко О. Благодійні ініціативи Терещенків у соціально-гуманітарному просторі Глухова: лікарня св. Єфросинії. *Сіверянський літопис*. 2022. № 1. С. 25-29.
6. Бакальчук В., Кузьмук О. Зарубіжний досвід залучення позабюджетних коштів на розвиток культури. URL: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/February/2htm>.
7. Баханов К. Інноваційні системи, технології та моделі навчання історії в школі: монографія. Запоріжжя : Просвіта, 2004. 328 с.
8. Біліченко П. Участь членів родини українських меценатів Терещенко у діяльності громадських просвітницьких організацій у другій половині XIX – на початку XX ст.. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. Ч. 3. С. 38-45. <http://surl.li/ogucs>
9. Біліченко П. Г. Роль І. Терещенка в становленні та розвитку Київської художньої школи. *Таврійський вісник освіти. Науково-методичний журнал*. 2007. № 1 (17) С. 5-12.
- 10.Белашов В. Ф. Глухів - столиця гетьманської України (1708-1782). Суми: ТОВ «ВПП «Фабрика друку». 2019. 420 с.
- 11.Вечерський В. Белашов В. Глухів. К.: Абрис. 168 с.

12. Власов В. Історичне джерело в арсеналі дидактичних засобів: чи здатна методика подолати втому від історії. *Історія в школах України*. 2009. № 4. С. 3-8.
13. Власов В. Методика формування вмінь роботи з писемними джерелами. Практичний довідник учителя історії. *Бібліотека журналу «Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання»*. 2015. № 2. С. 21-23.
14. Водотика Т. Історії успіху: видатні українські бізнесмени XIX ст. Харків: Фоліо. 2020. С.50-65.
15. Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7–9 класи. Історія України. 7–9 класи. Всесвітня історія. 10–11 класи. Історія України. 10–11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ: HREC PRESS, 2022. 260 с.
16. Гриценко А. 150 років тому створили Глухівський національний педагогічний університет. *Сумський історичний портал*. URL: <https://history.sumy.ua/methodical-materials/excursions/9770-hrytsenko-andrii-150-rokiv-tomu-stvoryly-hlukhivskiyi-natsionalnyi-pedahohichnyi-universytet.html>
17. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ [№ 538 від 07.08.2013](#), [№ 143 від 26.02.2020](#) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
18. Десятов Д. Організація віртуальних екскурсій на уроках історії. URL: history@1veresnya.com.ua; 1veresnya.History@gmail.com
19. Дмитрієнко М., Ясь О. Благодійність як атрибут громадянського суспільства: історія і сучасність. *Розбудова держави*. 1994. №6. С.41.
20. Донік О. М. Благодійність в Україні (XIX–XX ст.). *Український історичний журнал*. 2005. № 4. С. 159–177.
21. Донік О.М. Освітня діяльність родини Терещенків у контексті духовної спадщини українського народу. URL:

<https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1215a878-67ca-4d70-8709-aa3fbb61e63c/content>

- 22.Донік О. Просвітницька діяльність родини Терещенків в Україні. Етнічна історія народів Європи. URL: <http://ethnic.history.univ.kiev.ua/data/2000/4/articles/5.pdf>
- 23.Донік О. М. Реформування комерційної освіти в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.: поєднання інтересів держави і підприємницького капіталу. *Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.* 2013. Вип. 22. С. 254–267.
- 24.Жукова С. Благодійна діяльність Терещенків у Глухові. *Ніжинська старовина: науковий історико-культурологічний збірник.* 2013. Вип.16. С.50-55.
- 25.Жукова С. Терещенки і Трьох-Анастасіївська церква у Глухові. *Ніжинська старовина: науковий історико-культурологічний збірник.* 2007. Вип. 4-5 (7-8). С. 134-140.
- 26.Енциклопедії сучасної України. URL: <https://esu.com.ua/article-66763>
- 27.Задорожна Л. Історичні документи як основа побудови пізнавальних завдань. *Історія в школах України.* 2002. № 2. С. 35 – 39.
- 28.Задорожна Л. В. Методика використання історичних документів на уроках історії України в загальноосвітній школі: автореф. дис. канд. пед. наук. Київ 2005. 21 с.
- 29.Закон України «Про благодійництво та благодійні організації» (№ 3091–111 від 7 березня 2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/531/97-%D0%B2%D1%80#Text>
- 30.Зародження і розвиток благодійності в Київській Русі. URL: http://ua-referat.com/Зародження_і_розвиток_благодійності_в_Київській_Русі.
- 31.Звагельський В. Терещенки: слід на землі. *Червоний промінь.* 1993 №12. С.3; № 18.С.4; №26. С.5; №45. С.3
- 32.Коваленко Ю. О. Поховання М. А. Терещенка у Трьох-Анастасіївській церкві у м. Глухові. *Збереження історико-культурних надбань Сіверщини:*

- матеріали третьої науково-практичної конференції*. Глухів: РВВ ГДПУ, 2004. С.108-110.
- 33.Ковалинський В.В. Меценати Києва. К.: Северин-пресс»,1995. 365 с.
- 34.Ковалинський В. Семья Терещенко. К.: Преса України 2003. 398 с.
- 35.Ковбасюк Т. Навчальні функції історичних документів. *Педагогіка вищої та середньої школи: Зб. наук. праць*. Кривий Ріг: КДПУ, 2004. Вип. 7. С.179 – 190.
- 36.Ковбасюк Т. Розвиток самостійності учнів основної школи в процесі формування вмінь працювати з історичними джерелами. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. № 47. С. 126–133.
- 37.Коляда І., Сокур Б. Методика використання документів при вивченні історії України (на прикладі теми «Війна на Сході України у працях іноземних журналістів»). *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін»: науково-педагогічний журнал*. Вип. 8. СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. С.166-171.
- 38.Коханова О. Методика роботи з історичними джерелами під час підготовки до ЗНО з історії України у старшій школі. Історичні джерела в українському інформаційному й освітньому просторі: верифікація та інтерпретація: монографія / Наук. ред. д.і.н. проф. О. О. Салати. Вінниця, ТОВ «ТВОРИ», 2018. С. 251-262. URL: <http://surl.li/ogybx>
- 39.Кудласевич О. М. З історії становлення моделі спеціальної відповідальності підприємства в Україні з кінця ХІХ – на початку ХХ століття. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2011. № 5. С. 31–36.
- 40.Куковальська Н. М., Марголіна І. Є., Нікітенко Н. М., Труш І. В., Петрачек К. Г., Жарких М. І., Панченко М. В. Національному заповіднику «Софія Київська» 70 років: навч. посіб. К.: Софія Київська, 2004. 14 с.
- 41.Курінна Т. М. Правові механізми державного регулювання розвитку меценатства. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej5/txts/07ktmrbrm.htm>.

42. Курок О. І. Роль Терещенків у відродженні Глухова (друга половина 19 ст.). *Збереження історико-культурних надбань Сіверщини: матеріали четвертої науково-практичної конференції*. Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. С.127-132.
43. Міронова І. С. Історичне джерелознавство та українська археографія : спецкурс з джерелознавства, історіографії та методики викладання історії: навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2017. 208 с.
44. Мірошниченко О. Як Земська лікарня стала Учительським інститутом. *Соборний майдан*. 2019. № 4(94). С.1-2.
45. Молоткіна В., Тарапон О., Історичні документи як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів на уроках історії. *Society. Document. Communication. Соціум. Документ. Комунікація*, 2022. № 1, С. 107-129.
46. Мороз П., Мороз І. Аналіз стану використання історичних джерел у навчанні історії в старшій школі. *Український педагогічний журнал*. 2019. № 4. С. 142-153.
47. Назарова В. В. История становления Глуховской земской больницы во второй половине XIX – начале XX вв. *Сіверщина в історії України*. 2018. № 11. С. 218–219.
48. Нарядько А.В. Благодійна діяльність як чинник розвитку вітчизняної науки другої половини XIX – початку XX ст. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 2016, вип. 45, том 1. С. 120-124.
49. Ніколаєва Т. М. Н Підприємці в культурно-освітньому просторі України (остання третина XIX –початок XX ст.). К. : КНЕУ, 2010. 208 с.
50. Овчаренко Т.С. Роль та внесок «репрезентантів» української культури (меценатів та колекціонерів) в розвиток регіональної культури. URL: <http://surl.li/ojhgt>
51. Панасюк Б. Українські цукрозаводчики у творчості М.В. Гоголя. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/3705?show=full>

- 52.Панченко В. Меценатство і спонсорство та історико-культурна спадщина в Україні. URL: <https://pi.ioid.gov.ua/images/pdf/2016%201/15.pdf>
- 53.Пасічник М. С. Історія України: навчальний посібник. К.: Знання, 2006. 735 с.
- 54.Пилипенко О. Видатні українські підприємці XIX – початок XX століття. *Київська старовина*. 2009. № 3. С. 50–62.
- 55.Пометун О., Гупан Н., Власов В. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018.
- 56.Пометун О. І., Гупан Н. М., Смагін І. І. Історія України : підруч. для 9 кл. загальноосвіт. навч. закл. К. : УОВЦ «Оріон», 2017. 288 с.
57. Пометун О. І., Фрейман Г.О.Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2006. 328 с.
- 58.Путято Г. В. Адміністративно-правові засади меценатства в Україні: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України. Дніпро, 2019. 186 с.
- 59.Самотуга Ю. С. Благодійна діяльність Ніколи Терещенка. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін»: науково-педагогічний журнал*. 2018. №1(6). С. 86–89.
- 60.Сергієнко Д. В. Меценатська діяльність жінок Терещенків. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 44(1). С. 87–90
- 61.Слабошпицький М. Ф. Українські меценати: Нариси з історії української культури. Київ : М.П. Коць; Ярославів Вал, 2006. 416 с.
- 62.Сауляк А. С., Темірова Н. Р. «Солодкі» добродійці Терещенки. <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/13736/13635>
- 63.Статінова Н.П., Радченко С.Г. Етика бізнесу: навчальний посібник. К.: КНТЕУ, 2001. 280 с

- 64.Терещенко М. І. Перший олігарх. Київ: Ніка-центр, 2012. 255 с.
- 65.Ткаченко О. В. Підтримка родиною Терещенків соціально незахищених верств населення. *Соціальна історія: науковий збірник*. Київ, 2008. Вип. 3. С. 47–49.
- 66.Темірова Н. Р. Видатні поміщики-меценати пореформеної України. *Історичні і політологічні дослідження*. № 1/2 (31/32). 2007. С. 45–50.
- 67.Ткаченко О. Сімейний фонд Терещенків як джерело для дослідження підприємницької діяльності родини. *Україна соборна*. 2006. № 4. С. 97–101.
- 68.Ткаченко О. Благодійна акція промисловця Ніколи Артемійовича Терещенка. *Переяславський літопис*. 2015. Вип.8. С. 24-28
- 69.Толстоухов А.В., Губерський Л.В. Зарубіжне шевченкознавство: з матеріалів УВАН: Ч. 2. Київ : Фонд сприяння розвитку мистецтв. 2010. 352 с.
- 70.Хіщяк В. Моральний менеджмент родини Терещенків. *Золотий ресурс*. 2008. № 2. С. 32–35.
- 71.Чернявська О. В., Соколова А. М. Фандрайзинг: навч. посібник. К.: Алерта, 2015. 272 с.
- 72.Чупрій Л. Роль спонсорства і меценатства у відродженні історико-культурної спадщини в контексті реалізації гуманітарної політики держави. URL: social-science.com.ua/article/647
- 73.Шляхетність щедрої душі: до 195-ї річниці від дня народження М.А.Терещенка: бібліограф. покажчик /Центральна міська бібліотека ім. Л.О.Толстого; уклад. Т.Плющ, Т. Четверикова. Шостка, 2014. 60 с.
- 74.Шовкопляс Г.М. Пам'ятаймо добрі справи. *Археологічний збірник Полтавського краєзнавчого музею*. 1992. С.72-73.
- 75.Щербина С. І., Красюк В. Л. Меценатство українських підприємців Наддніпрянщини ХІХ – початку ХХ століття (на прикладі родини Терещенків). *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2020. Том 31 (70) № 4. С. 116-120. URL: https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2020/4_2020/17.pdf

76. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

Додаток А

Практичне заняття з історії України

Тема: Меценатська діяльність родини Терещенків.

Мета: розкрити поняття «меценат»; значення доброчинності та меценатства для розвитку української освіти й культури; доброчинність і меценатство як вияв взаємодії моралі та економіки; охарактеризувати внесок найвідоміших українських меценатів – родини Терещенків – в освіту і культуру України; активізувати пошукову та дослідницьку діяльність учнів; критичне осмислення учнями вітчизняної історії кінця XIX – початку XX ст.; порівнювати, аналізувати, робити висновки, раціонально вирішувати пізнавальні та проблемні завдання; закріпити вже набуті раніше знання; на прикладах благодійницької діяльності українських промисловців виховувати в учнях доброту, милосердя, здатність співчувати та активну громадянську позицію, бажання самим змінювати світ навколо себе.

Тип уроку: урок-дослідження

Форма уроку: практичне заняття

Обладнання: підручник, дошку, матеріали підготовленні вчителем до практичного заняття, ноутбук, проектор, мультимедійну презентацію, роздатковий матеріал, портрети відомих українських підприємців-меценатів; відеоматеріали: «Спадок Терещенків» – восьмисерійний документальний серіал про славетний рід та діяльність українських магнатів і меценатів Терещенків (фрагменти)

<https://www.youtube.com/playlist?list=PLa6RfYlRW7Qcw3QT2GgSd5drYnnS92y>

V

Очікувані результати:

Після цього уроку учні зможуть:

- називати імена відомих українських підприємців – меценатів та благодійників;
- характеризувати їхню діяльність в певній галузі освіти і культури;
- оцінювати внесок найвідоміших меценатів-благодійників в розвиток української освіти і культури;
- вміти аналізувати історичні джерела та робити висновки.

Хід уроку

I Актуалізація досвіду учнів

Інтерактивна вправа «Мікрофон».

Назвати особливості модернізаційних процесів в Україні в другій половині XIX ст.

Робота в групах.

Зробити джерелознавчий аналіз пам'ятки освіти і культури України в кінці XIX – початку XX століття.

II. Мотивація навчальної діяльності. Повідомлення теми і мети уроку.

Слово вчителя. Саме завдяки реформам, які були проведені протягом 60-70-х р. економічне життя українських земель покращилося. Але варто зауважити що це покращення відбулося не без людей благодійників. Адже саме підприємці українського походження - родина Терещенків - назавжди ввійшли в історію як меценати та благодійники. Ці люди заслуговують на особливу увагу тому, що за умов бездержавності та пригнічення української культури їхня діяльність мала велике значення, а нерідко була справжнім громадянським викликом офіційній політиці Петербурга щодо української освіти і культури. Саме про цих людей, про їхню діяльність, їх внесок ми поговоримо на сьогоднішньому занятті.

Приєм «Дерево очікувань»

- Почувши тему, що ви очікуєте від нашого уроку? (Учні висловлюють свої очікування від уроку та побажання один одному).

Відповіді учнів: ми навчимося:

- називати імена відомих українських підприємців–меценатів та благодійників;
- характеризувати їхню діяльність в певній галузі культури;
- оцінювати внесок найвідоміших меценатів-благодійників в розвиток української культури;
- аналізувати історичні джерела та робити висновки.

IV. Вивчення нового матеріалу.

Обговорення проблемного питання

- Ким були українські меценати другої половини ХІХ – початку ХХ ст. загалом та родина Терещенків зокрема?

Шляхом розповіді учителя та роботи з історичними документами учні ознайомлюються з відомими українськими меценатами та відповідають на поставлені учителем питання.

Розповідь учителя.

Визначну роль українських меценатів у розвитку освіти, науки, культури, в духовній розбудові нашої держави заслуговує на вивчення. Бо несе в собі високу патріотичну ідею подвижництва багатьох вітчизняних діячів. Вони дбали не лише про зростання особистих статків, а й переймалися важливими проблемами збереження і подальшого розвитку української культури, робили значні матеріальні внески в її підтримку.

Запитання для закріплення

- Хто такий меценат? (*заслуховуються відповіді учнів*)

Орієнтовні відповіді учнів

- багатий підприємець, який свої власні кошти вкладає у розвиток держави, її культуру.

- людина, яка робить добру справу на благо своєї батьківщини, не потребуючи відшкодувань.

Ремарка учителя

Меценат - (від прізвища римського діяча І ст. до н.е., який уславився опікою мистецтва) – багатий покровитель наук і мистецтв.

Розвиткові культури України даного періоду сприяла ціла плеяда багатьох підприємців-меценатів. Благодійною та меценатською діяльністю займалися й окремі українські поміщики.

Інформаційна картка № 1

Яскравим прикладом успішних українських підприємців стала родина Терещенків — вихідців із старовинного козацького роду, власників цукрових заводів, які походили з міста Глухова. Девізом їхнього дворянського герба були слова «Прагнути до громадських справ». На своїх підприємствах вони створювали зразкові умови для роботи і життя своїх робітників. Найбільше у діяльності меценатства виділяється Нікола Терещенко, який народився 14 жовтня 1819 року. У дитячі роки родина Ніколи не була заможною, то ж батько не зміг дати своєму старшому синові якісної освіти. Хлопець закінчив лише міське училище.

Ще з юних літ Нікола почав займатися бізнесом. На волах перевозив сіль, рибу та хліб з Криму до Глухова. Згодом він став головним заготівельником цих товарів у місті. Великі прибутки принесла аграрна реформа 1861 року, у той час коли багато поміщиків не змогли зорієнтуватися у нових умовах, Нікола застосовуючи свій підприємницький дар швидко примножував свій статок. Як результат, вже в 1870 році в його зосередилося більше 10 цукрових заводів. Серед них цукрові заводи князя Барятинського — в Крупці і Шалигині, поміщика Льовшина — в містечку Воронежі, Кочубея — на Михайлівському хуторі та інші підприємства, розташовані навколо Глухова. Головними бізнесовими інтересами Ніколи, як і всієї родини був цукор. Цукрові заводи стали головним джерелом його доходів, але Нікола Артемійович не забував про торгівлю, залізницю, спирт, ліс, сукно.

Нікола Терещенко особливу увагу приділяв добродійним справам — допомого дитячим притулкам, міській лікарні і навіть ув'язненим, очолюючи місцеве відділення піклування про в'язниці.

Ніоклі Артемійовичу належало близько 80 тисяч десятин землі, 5 цукрових і рафінадних заводів, винокурень, парових і водяних млинів. Які були

розташовані в Чернігівській, Київській, Волинській, Харківській, Подільській і Тульській губерніях. У 1870 році Нікола Терещенко переїздить до Москви, де живе до 1875 року. У цьому ж році переїздить до Києва, де починає займатися доброчинною діяльністю і інвестуванням в будівництво громадських будівель. У 1881 році відкривається училище для сліпих, єдиний на той час в Російській імперії. Нікола Терещенко віддавав значні кошти на будівництво й утримання закладів освіти, культури, охорони здоров'я. Федір і Надія Терещенки створили в Києві картинну галерею. Варвара (дочка Ніколи Терещенка) і Богдан (зять Ніколи Терещенка) Ханенки, передали 3145 цінних експонатів до Художнього музею. Вони стали основою сучасних зібрань образотворчого мистецтва чотирьох київських музеїв: ім. Т.Шевченка, Національного художнього, Російського мистецтва, Західного та Східного мистецтва ім. Варвари та Богдана Ханенків.

Інформаційна картка № 2

Найвідоміша пам'ятка освіти до започаткування якої долучилася родина Терещенків – Глухівський учительський інститут.

Серед значних унесків Н. А. Терещенка у розвиток вітчизняної освіти, є відкриття 25 жовтня 1874 р. в Глухові учительського інституту.

Історія заснування учительського інституту почалася ще в 1873 р., коли Глухів відвідали міністр народної освіти Російської імперії граф Дмитро Толстой та піклувальник Київського навчального округу Антонович. Голови земських зборів Іван Маркович та земської управи Федот Красовський і міський голова Нікола Терещенко порушили питання відкриття у Глухові вчительського інституту для підготовки професійних фахівців. Земство для цього запропонувало недобудований будинок по сусідству з будівлею прогімназії, що призначався для розміщення земської лікарні.

Керівництву Глухівського повітового земства вдалося вмовити міністра відкрити у Глухові учительський інститут. Міське товариство взяло на себе частину видатків для завершення будівництва приміщення для інституту. Уповноважені Земства 3 (15) жовтня 1873 р. у звернулися до міністра народної

освіти з проханням відкрити в Глухові вчительський інститут та прийняти у власність міністерства будинок. У доповідній записці уповноважених земства Глухівського повіту гласних Н. А. Терещенка і Ф. Д. Красовського до Міністра народної освіти від 3 жовтня 1873 р. було викладено клопотання про відкриття в Глухові учительського інституту, при чому для його потреб земство жертвувало у власність міністерства будинок із необхідною кількістю землі [24, с.54].

2 (14) березня 1874 р. піклувальник Київського освітнього округу отримав повідомлення від міністерства народної освіти, що імператор Олександр II дав згоду «Про прийняття у власність міністерства народної освіти пожертвованого Глухівським повітовим земством за згодою з місцевим міським товариством будинку для розміщення в ньому Учительського інституту» [16].

21 вересня (3 жовтня) 1874 року відбулося офіційне відкриття Глухівського учительського інституту з трирічним терміном навчання. Інститут був закритим закладом освіти (студенти обов'язково мали проживати в гуртожитку), який готував учителів для міських училищ Чернігівської та Полтавської губерній.

У Глухові при учительському інституту було засноване зразкове міське училище. Інститут готував викладачів для міських початкових училищ, більшість студентів якого були вихідцями з найбільш бідніших верств населення.

Учительський інститут та міське училище при ньому утримувалися за казенний рахунок.

Інформаційна картка № 3

Найвідоміша пам'ятка культури в Україні – Національний музей Тараса Шевченка в Києві.

Національний музей Тараса Шевченка це беззаперечно одна з найвидатніших українських скарбниць доховно-історичного значення.

Друга частина XIX – та початко XX століть літературні та художні надбання Т.Г.Шевченка були збережені в приватних колекціях відомих на той час людей. Це Боткін Сергій та Адріан Прахов, Жемчужников Лев,

Костомаров Роман. А також діячі – брати Лазаревські, А.О. Козачковський, В.Г. Коховський М.О. Микешин, Д. Мордовець та ін. Але саме більше зібрання зберіг В.В. Тарновський (молодший). Йому друзі Тараса дарували все, що мало відношення до Шевченка.

Музей можна знайти в центрі Києва. Будівля музею розташована в центрі Києва і має статус пам'ятки архітектури першої половини ХІХ ст. Розташований на перетині Бібіковського бульвару і Олексіївська вулиця. Сьогодні це відповідно проспект Тараса Шевченка (номер 12) та Терещенківська. В той час володів цією оселею Павло Демидов. У 1870 році він голова міста Київ князь Сан-Донато. А вже у 1875 році цю садибу придбав Нікола Артемійович Терещенко. Новий власник вніс деякі зміни в конструкції споруди. І вже будинок було видозмінено і оновлено в ренесансному вигляді. Потім стіни були прикрашені розписами живописцем Вільгельмом Котарбінськом.

Кращі зали Нікола Терещенко віддав для своєї художньої колекції, яку започаткував проживаючи на батьківщині в Глухові. Зі старих фото, зроблених в інтер'єрах палацу можна побачити картини, що створили відомі митці Шишкін, Рєпін, Айвазовський, Верещагін.

Допомагали збирати видатні полотна також найближчі рідні Ніколи. Це діти Іван та Олександр, Ольга з Варварою, брат Федір. До колекції потрапили картини як російських так і українських митців. А також там були і малюнки (графіка) Тараса Шевченка. Це «Костел у Києві» малюнок 1846, «Монастир у Видубичах» виконаний у 1843. Також малюнки 1848-1849 років. Такі як «Крутий берег. Аральське море», «Хлопчик казах дримає біля груби», «Казах на коню»ю

Після закінчення Другої світової війни Шевченківське зібрання повернули з евакуації, виникло питання в якому приміщенні розмістити музей. Вибір припав саме на цей будинок, розташований неподалік пам'ятника Тарасові Шевченку та університету, який із 1939 р. носить його ім'я. 22 червня 1948

року уряд постановив про відкриття Державного музею Т.Г.Шевченка на однойменному бульварі Тараса Шевченка, 12.

У 1985-1989 роках було проведено наукову реставрацію. Будинку знову повернули початковий вигляд, де були відновлені всі притаманні архітектурні особливості.

Перегляд фрагменту документального фільму «Спадок Терещенків» – про славетний рід та діяльність українських магнатів і меценатів Терещенків, та спадок, який родина залишила після себе

Запитання: Який спадок по собі залишила родина Терещенків у нашому місті Глухові, Києві?

V. Закріплення вивченого матеріалу

Робота над питаннями

- Що таке меценатство?
- У чому ви вбачаєте внесок родини Терещенків у розвиток освіти, культури в Україні?
- Що стало головною причиною занепаду меценатства наприкінці ХІХ століття?

VI. Підсумки уроку

- Що мене найбільше вразило в діяльності українських меценатів – родині Терещенків? Чому?

- Чи бачу я себе в майбутньому меценатом – благодійником. Якщо так, то в якій галузі, якщо ні, то чому?

Оцінювання роботи учнів

VII. Домашнє завдання

1. Опрацювати інтернет-ресурси та матеріали підручника за даною темою.
2. Описати особистість представника родини Терещенків. Підготувати одне з досліджень (на вибір): «Про що розповідають герби родин українських меценатів?»; «Дерево роду Терещенків», «Меценатство родини Терещенків і сьогодні».

Додаток Б

Тема: Просвітницько-благодійна діяльність родини Терещенків.

Мета: поглибити знання учнів про історію родини Терещенків та їхній внесок у розвиток Глухова; розвивати уміння аналізувати і систематизувати матеріал, удосконалювати навички роботи з різноманітними історичними джерелами, скласти історичний портрет видатних підприємців, давати оцінку діяльності та висловлювати власні судження про їх внесок у розвиток країни; на прикладах благодійницької діяльності українських промисловців виховувати в учнях доброту, милосердя, здатність співчувати та активну громадянську позицію, бажання самим змінювати світ навколо себе.

Місце проведення: музей

Оформлення: виставка книг, плакати, фотоматеріали з фондів музею.

План

- Вступне слово
- Обговорення матеріалів й узагальнення зібраного матеріалу
- Родина «Карбованців»
- Нікола Терещенко - легенда про «великого капіталіста».
- Просвітницько-благодійна діяльність родини Терещенків

Хід заходу

- Вступне слово
- Обговорення матеріалів й узагальнення зібраного матеріалу
- **Родина «Карбованців»**

Проблемне запитання: Чим обумовлено було прізвисько «Карбованець», яке для Артемія Терещенка дали жителі Глухова?

Справжнє економічне та культурне відродження міста пов'язане з підприємницькою та благодійною діяльністю родини Терещенків, широко званої в Російській імперії та за її межами. Засновником цього роду, був Артемій Якович Терещенко. Він переселився до Глухова з села Локоть, розташованого за сорок верств від міста на річці Обсті, і разом з дружиною Єфросинією Григорівною (уродженкою Стеслявською) зайнявся дрібною

торгівлею. Спочатку торгували з лотка, потім відкрили власну невеличку крамницю. Артемій Якович мав у Глухові свій будинок, був добрим сім'янином. Тут народилися його сини: Нікола, Федір, Семен та донька.

Достеменно ніхто не знав, завдяки чому до Артемія ще з молодих років приклеїлося прізвисько «Карбованець», та так міцно, що багато людей в місті вважав його справжнім прізвищем усієї родини торговця. Розум, працелюбність і кмітливість дозволили йому опанувати мистецтво заробляти гроші та вміло їх витратити.

Під час Кримської війни (1853-1856) він розбагатів на постачанні корабельного лісу та провіанту для російської армії. Займаючись торгівлею, Артемій Якович водночас занурився в плідну громадську діяльність, яка згодом стала традиційною для всієї родини.

У 1842-1845 роках він був бургомістром Глухівського міського магістрату, з 1846 року – незмінним старостою Трьох-Анастасіївської церкви, нагороджений золотою медаллю Священного Синоду. Разом із купцем Г. Біловським Артемій виділив кошти на побудову «Присутственных місць», споруджених у 1856 році на підмурках другої Малоросійської колегії. У фондах Київського музею російського мистецтва зберігається портрет сивочолого А. Терещенка з орденом Станіслава 2 ступенів на шиї. Цим орденом нагороджували тих, хто відзначився в добродійності. Царський указ від 12 березня 1870 року дарував купцеві Артемію Терещенку потомственне дворянство, а відтак – і трьом його сином, які продовжили справу батька.

- **Нікола Терещенко-легенда про «великого капіталіста»**

Проблемне запитання: Чи погоджуєтеся ви з легендою про Терещенків, що начебто вони розбагатіли, знайшовши скарб? Чому?

Будучи від народження хлопчиком розумним і кмітливим, Нікола самостійно взявся за нову хлібну торгівлю і повів її з великим вмінням. Він познайомився з багатьма місцевими поміщиками, зміг сподобатися їм та ввійти у довіру, і вони охоче відпускали йому без грошей закуплений хліб. Але тільки

йому, бо Нікола завжди виплачував свої борги. Не було випадку щоб Нікола Артемійович без поважної причини порушив дане ним слово чи обіцянку.

Про те, як Нікола зробився «великим капіталістом», збереглося багато легенд. Ось одна з них. Терещенки у 1850-х роках будували кам'яний будинок (зберігся до нашого часу) і під час виконання земельних робіт натрапили на чавунну дошку чи двері. Роботи припинилися, бо, на думку господаря, місце було «нечистим», отже будуватися на ньому не можна. Однак через два-три тижня після молебня й освячення місця роботи відновилися, але дошка зникла. Поширилися чутки, що Терещенки знайшли скарб, а чавунну дошку та все інше сховали. Коли взяти до уваги, що садиба Терещенка була розташована в межах старої Глухівської фортеці (недалеко від фортечної стіни), то можна припустити, що під чавунною дошкою знайшли кимось захований скарб.

У 1880-х роках брати Терещенки завдяки своїм капіталам були відомі майже всій Росії. Нікола Артемійович мав велику кількість маєтків із цукровими заводами та гуральнями, частину яких орендував, інші ж купували. Ще на початку 1870-х років родина Терещенків, залишивши Глухів переїхали до Києва, де Нікола Артемійович придбав собі двоповерховий будинок з усіма зручностями та розкішшю і оселився. Глухівську резиденцію, що тепер стояла « без діла» віддав у розпорядження управителю, який викликав до Києва, а звідти за вказівкою господаря виїжджав у справах для укладання угод або купівлі маєтків чи заводів, закладених у банках.

Дружиною мецената була дочка відомого глухівського купця Біловського-Пелагея Георгіївна, жінка тиха, спокійна, надзвичайно добра. Вона стала ідеальною дружиною та матір'ю, гідним членом усієї родини, сімейним миротворцем.

Просвітницько-благодійна діяльність родини Терещенків

Запитання: Який внесок родини Терещенків у розвиток освіти у Глухові в кінці XIX – початку XX ст. Які ви знаєте пам'ятки, які збереглися і до нашого часу?

Протягом майже всього XVIII ст. Глухів носив статус столиці Гетьманської України і був центром розвитку державності, культури й архітектури. У місті працювали видатні архітектори XVII-XVIII ст. М.Єфимов, А.Квасов, І.Мергасов, витвори яких прикрашали гетьманську столицю і створювали образ значного культурного європейського центру. Глухівські храми, хоча й були суто культовими спорудами, уособлювали дух українського самостійництва, відображаючи мистецькі уподобання козацтва – наймогутнішої на той час суспільної сили. Велика пожежа 1784 р. спопелила майже половину будівель міста, серед яких постраждали 5 кам'яних церков і дівочий монастир; Глухів до середини XIX ст. залишався звичайним повітовим містом. Традиції козацького меценатства у церковному будівництві продовжила українська еліта наступного століття. У другій половині XIX ст. в Україні з'явилося кілька королівських династій, які не мали генеалогічних зв'язків ані з Рюриковичами, ані з Гедиміновичами, ані інших домішків «блакитної крові». Це були цукрові королі, які тяжкою працею, власним розумом і хистом зійшли на вершину суспільного олімпу з простих козаків і селян. Яхненки, Симиренки, Терещенки, Харитоненки, Суханови суперничали не лише в підприємстві, а й у витратах на добродійні цілі. Життєпис Терещенків, які зробили вагомий внесок (близько 1,5 млн. руб.) у благоустрій Глухова, у розвиток освіти і культури міста; донедавна був огорнутий деякою таємничістю. Але час не спромігся зовсім викреслити з буття сліди цих славних імен, як і результати їх діяльності. Основи фінансової могутності родини були закладені в середині XIX ст. Тоді новою для України цукровою справою зацікавився глухівський купець Артемій Якович Терещенко, котрий після реформи 1861 р. не тільки зміг заволодіти чималими ділянками землі під бурякові поля й цукроварні, але й налагодити значне виробництво в нових економічних умовах [Справу батька продовжили три його сини – Нікола, Федір і Семен. Діяльність Терещенків лежала у трьох площинах – участь у земському русі, освітнє будівництво та благодійництво. Неповторний архітектурний ансамбль сучасного Глухова складають пам'ятки цивільного будівництва,

збудовані коштом родини: чоловіча і жіноча гімназії, учительський інститут, ремісниче училище, міське 3-класне училище, притулок для дітей-сиріт, земська лікарня, лікарня Св.Єфросинії, банк і будинок Терещенків – їх глухівська резиденція. Але чи не найвеличнішою спорудою, зведеною за участі й на кошти родини Терещенків, котра стала однією з архітектурних домінант (найбільш величною з них) історичного центру Глухова є Трьох-Анастасіївська церква (1893). Її освячення було безпосередньо пов'язане з українською старшинською родиною Скоропадських, а будівництво – з родиною Терещенків, зокрема братів Ніколи і Федора. Історія церкви бере початок із 1717 р., коли Анастасія Марківна Скоропадська влаштувала в Глухові велику богадільню для хворих і незаможних. При цьому закладі на місці згорілої дерев'яної Воскресенської церкви за ініціативи гетьманши було споруджено храм.

Храм було освячено на честь Св.Анастасії, й він відразу ж став домовим при гетьманській резиденції, що розміщувалася поряд. Церква постраждала від нищівних пожеж у Глухові 1748 р. та 1784 р. і була відбудована після останньої аж у 1816 р.

У першій третині ХІХ ст. парафію Анастасіївської церкви, найбільшій у Глухові, приєднали до Троїцького собору, сам же храм фактично закрили. 1846 р. засновник династії Терещенків Артемій Якович уніс на утримання храму 4 тис. руб. і служба в ньому відновилася. Доброчинця обрали церковним старостою, а в 1872 р. його коштом до споруди церкви було прибудовано бічний вівтар Св.Мученика Артемія.

У 1884 р. Чернігівське губернське правління затвердило проект нової Трьох-Анастасіївської церкви, автором якого був відомий зодчий, академік архітектури із Санкт-Петербурга Андрій Леонтієвич Гун (1841-1920). Нова церква мала затьмарити найвеличніший із новозбудованих на той час Володимирський собор у Києві, до того ж у першому ярусі мала розташовуватися родинна усипальниця Терещенків. Храм зводився і опоряджувався протягом 9 років. На його будівництво з вересня 1885 р. по

1893 р. було витрачено 223975 руб. Новозбудована Трьох-Анастасіївська церква вирішена в архітектурних формах невізантійського стилю.

Для більшого розкошу собору Терещенки вирішили внести гарний живопис у інтер'єр, залучивши до цієї справи відомих художників: братів Сведомських, М.Пимоненка, Ф.Журавльова, В.Верещагіна, О.Мурашка. Всі видатки на будівництво і утримання зазначеного храму склали 437221 крб.

21 травня 1894 р. брати Терещенки звернулися до Святішого Синоду з проханням дозволити знести стару гетьманську церкву «как оставшуюся вследствие своей ветхости без всякого употребления». Для визначення подальшої долі храму з Києва відрядили професорів Київської духовної академії, відомих істориків Петра Лашкарьова і Миколу Івановича Петрова. Вони дійшли висновку, що «предназначенная к упразднению старая Трёх Анастасиевская церковь со стороны зодчества не представляет собой ничего особенно замечательного, и кроме сохранившихся известий о первоначальной постройке этой церкви женою гетьмана Скоропадского Анастасиею, с зданием этой церкви соединяются только воспоминания об опустошительных пожарах в Глухове». Аналогічні висновки надала і Імператорська археологічна комісія.

Стару церкву розібрали протягом 1895-1897 років; потім на її місці довго стояла каплиця, збудована коштом тих-таки братів Терещенків у еkleктичних архітектурних формах, близьких до українського модерну, аж поки комуністи десь у 1950-х роках її не розвалили. На схилі життя, за три роки до смерті, Нікола Артемійович Терещенко склав докладний духовний заповіт, у якому головним своїм спадкоємцем назвав сина Івана. У цьому документі були визначені також адреси й розмір пожертв на добродійні справи, зокрема, на утримання лікарень, шкіл, монастирів, церков.

Параграф 24 заповіту зазначав: «В течение месяца после смерти произвести выплаты ... Трёх-Анастасиевской церкви: священнику – 600 руб., дьякону – 200 руб., причетнику – 100 руб., певчим – 300 руб. Після такої опіки Трьох-Анастасіївський храм мав право на існування.

Але революція і прихід більшовиків перевернув усе догори дригом: у роки «войовничого атеїзму» був пограбований родинний склеп Терещенків, під час громадянської, а згодом і II Світової війни храм постраждав від розбою, бомбардування. На початку 1943 р. у центральну баню церкви влучила авіабомба, але завдяки тому, що дах тримався на потужному металевому каркасі, вона підірвалася угорі, частково зруйнувавши бані і цегляну кладку стін. Храм по війні відбудували, але висоту підбанника довелося зменшити.

Тут були поховані Артемій Якович Терещенко (1794-1877), Єфросинія Григорівна Терещенко (?), Нікола Артемійович Терещенко (1819-1903), Пелагея Георгіївна Терещенко (?-1897) та Федір Артемійович Терещенко (1832-1894). Зараз приміщення усипальниці використовується як тепла церква, в якій проводиться служба у холодну пору року.

Дитячий притулок Ніколи Терещенка — пам'ятка архітектури місцевого значення XIX століття. Розташована у східній частині історичного середмістя Глухова.

Будинок зведено в 1872 році коштом тодішнього Глухівського міського голови Ніколи Артемовича Терещенка для розміщення сирітського притулку, заснованого ще його батьком Артемом Яковичем Терещенком. Цього ж року в Київському учбовому окрузі було розпочато справу про статут цього закладу. Після смерті Артемія Терещенка у 1878 році його син Нікола став попечителем Глухівського дитячого притулку по відомству імператорського людинолюбивого товариства. За це він отримав чин статського радника. У 1902 році він розширив приміщення притулку. Вже на його кошти у притулку було побудовано одноповерховий флігель. Станом на 1912 рік у притулку проживало 73 хлопця та 15 дівчат віком від 8 до 18 років. Початкову освіту хлопці одержували у міському трикласному училищі імені Ф. Терещенка, а дівчата — у початковому училищі. До 1917 року капітал Терещенків зріс до 316 тис. рублів.

Після приходу до влади більшовиків і до початку 1930-х років тут продовжував перебувати притулок. А на початку 1930-х років було відкрито

центральну поліклініку, яка функціонувала до вересня 1941 року. З початком війни 17 липня 1941 року народним комісаріатом охорони здоров'я у складі Харківського військового округу було створено ЕШ № 3449. Він розташовувався у приміщенні районної поліклініки та водолікарні. Першим начальником шпиталю призначили Тютькала, а потім його замінив лікар 1-го рангу А. Є. Коханов. З наближенням фашистів до Глухова наприкінці серпня 1941 року всі ці шпиталі з міста були евакуйовані.

Під час окупації в ході війни 1941-1943 роках загарбники влаштували у цьому приміщенні склад, який під час відступу наприкінці серпня 1943 року, не встигнувши вивезти, спалили. Після пожежі від нього залишилися одні стіни, і навіть два атланти, які підтримували портик над центральним входом, було зруйновано. В такому стані будівля в центрі міста перебувала майже два десятиліття. На початку 1960-х років, завдяки шефській допомозі заводу «Електропанель», почалося відновлення будівлі і з південного боку до нього прибудовано крило. У 1963-1964 роках зазнав реконструкцій, під час якої перебудовано другий поверх зі збереженням архітектурних форм чолового фасаду. Так було втрачено карниз лицьового фасаду та змінено форму даху..

З початку 1960-х років будинок використовується загальноосвітньою школою I-III ступенів № 3. Наприкінці 1970-х років з двору прибудовано прямокутний у плані 2-поверховий навчальний корпус, який не впливає на сприйняття пам'ятки з вуличного простору. У 1992 році на пам'ятці були проведені ремонтно-реставраційні роботи. Вікіпедія

Федір Артемович в 1891 р. започаткував училище, яке отримало назву: “Міське трьохкласне училище Федора Терещенка”. Засновник надав закладу приміщення і капітали на його утримання в 110 тис. крб. В ньому отримували безкоштовну освіту діти незаможних родин Глухова, а першочерговим правом при вступі користувались вихованці дитячого притулку, раніше заснованого братами Терещенками.

Банк Терещенка. Мурований одноповерховий будинок на підвалі постав на цій ділянці в кінці XVIII ст., коли Глухівська фортеця втратила своє

значення, а її еспланада почала перетворюватися на торговий майдан і забудовуватися.

Первісне призначення будинку невідоме. Але відомо, що 1876 року він належав купцю Коробчевському, від якого його відкупив М.А.Терещенко, перебудував, надбудувавши 2-й поверх, і використовував як свій банк. Вирішений у стильових формах історизму з переважанням спрощеної стилістики бароко. Впритул прилягає до пам'ятки архітектури „Будинок Бештака”.

Будинок банку М.А. Терещенка становить значну історико-архітектурну цінність як пам'ятка ранньої цивільної мурованої забудови міста, і як невід'ємний компонент архітектурного середовища заповідника.

Будинок Терещенків. Глухівський купець і цукро заводчик А.Я.Терещенко (1800-1873 рр.) порушив клопотання про будівництво власного мурованого двоповерхового будинку в Глухові вперше у 1855 р., вдруге – 1865 р. І хоча обидва рази проекти були затверджені, будинок було зведено лише у 1870-х роках за проектом невстановленого архітектора. Після смерті А.Терещенка будинок належав його синові, видатному українському підприємцю, меценату і громадському діячу Ніколі Артемовичу Терещенку (1819-1903 рр.), який протягом тривалого часу був міським головою Глухова і значно прислужився, у тому числі своїми коштами, створенню усіх навчальних закладів міста, а також лікарень, притулків, храмів тощо.

Будинок Терещенків є видатною пам'яткою історії та архітектури, оскільки є фамільним гніздом родини видатних українських діячів родини Терещенків. Пам'ятка використовується як адміністративний корпус Інституту луб'яних культур.

Ремісничє училище. Витоки історії навчального закладу пов'язані з пореформеним розвитком економіки другої половини ХІХ ст. Необхідність забезпечення кадрами промисловості зумовило відкриття 1899 року у Глухові ремісничого училища, яке носило ім'я свого засновника Таємного радника Ніколи Артемовича Терещенка.

Спочатку трикласне, а з 1913 роки чотирьокласне вищого типу, воно готувало слюсарів-механіків і столярів-модельників, приділяючи значну увагу формуванню практичних навичок.

Глухівська округа у той час налічувала більше 20 цукрових та винокурених заводів із механізованим процесом виробництва, які потребували фахівців з відповідною освітою. Міщани Глухова, не маючи можливості дати своїм дітям освіту в гімназіях, звернулись до міської управи з проханням відкрити у місті ремісниче училище. Їх ініціативу підтримав колишній міський голова, відомий цукрозаводчик та меценат Нікола Артемович Терещенко. Він вирішив це питання у Міністерстві освіти, домогся передачі під навчальний заклад приміщень колишніх військових казарм, виділив кошти на їх ремонт та оснащення кабінетів, майстерень, закупку обладнання й літератури.

Першим інспектором (так називалась у ті часи посада керівника училища) став інженер-технолог Семен Капітонович Коробов, який викладав технологію металів і фізику. Завдяки його організаторським здібностям за короткий час було сформовано педагогічний колектив, на навчання прийнято 32 учні.

16 (28) серпня 1899 р. почались заняття. Навчальний процес було організовано таким чином, що учні щоденно поєднували теоретичні заняття з практичними. У першій половині дня з 8.30 до 12.00 проходили уроки, після обідньої перерви з 14.00 до 18.00 – праця в навчальних майстернях. Практичні заняття проходили в слюсарно-токарній, столярно-модельній майстернях і формувальньо-ливарному цеху. Особлива увага приділялась вивченню фізики, властивостей металів, металорізальних станків, парових котлів і машин, креслення.

Ремісниче училище здійснило 16 випусків, давши професію 446 випускникам, які працювали машиністами, механіками, токарями, слюсарями, столярами в поміщицьких маєтках, на цукрових і винокурених заводах та інших механізованих підприємствах.

Лікарня святої Єфросинії. Сьогодні цю будівлю глухівчани знають, як міську поліклініку, а загалом це безоплатна лікарня святої Єфросинії. Вона була побудована і відкрита на кошти Терещенків. Її будівництвом опікувався Федір Терещенко, а самим закладом Єфросинія Григорівна (дружина Артемія Терещенка та матір Федора і Ніколи), то лікарня носила її ім'я і з такою назвою дійшла до нашого часу

Лікарня відкрила свої двері в 1877 році, в ній було 20 ліжок для хворих та чотири відділення, кожне з яких мало чоловічу та жіночу палату.

Ця лікарня стала дуже популярною. Якщо у перший рік після відкриття у ній пролікувалося десь 1200 хворих за рік, то після добудови в 1987 році і розширення кількості ліжок, в ній лікувалось понад 8000 людей. Серед лікарів, які тут працювали це Микола Липинський, Митрофана Філоненко-Бородіча та ін. В штаті лікарні був лікар, пізніше було введено посаду другого лікаря, також чотири лікарі-консультанти, один, а згодом два фельдшери, діловоди та помічники. Тобто, був доволі таки широкий штат і утримання цієї лікарні потребувало великих коштів – бюджет доходив до 8000 рублів на рік.

Коли в місті був зведений комплекс дерев'яних земських лікарень, то лікарня святої Єфросинії почала користуватись меншим попитом, але продовжила свою роботу. Використовувалась вона за призначенням і в радянські роки.

До Другої світової війни тут розташовувалася допоміжні приміщення районної поліклініки, яка знаходилась в сучасній третій школі. В кінці 1940-років сталась пожежа, яка зруйнувала західне крило і місцями, навіть, обвалились стіни. Радянська влада мало фінансувала медицину і майже десятиліття це приміщення в центрі міста стояло пустою. Лише десь на початку п'ятдесятих років її відновили. Приміщення втратило декори та, так званий, Східний фасад.

Зараз ця будівля є окрасою міста і зберігає в собі багато істотних таємниць.

Земські лікарні. Дерев'яні приміщення вирішили побудувати після того, як стара земська лікарня біля сучасного стадіону стала непридатною для

лікування хворих, а будівництво нової лікарні на місці сучасного першого корпусу педагогічного університету виявилось занадто дорогим для земства.

Для будівництва лікарні обрали це чи не найвище місце у Глухові, поруч з вулицями Путивльська та Красна (зараз Івана Мазепи), тоді це була околиця міста. Цю землю придбали у тодішнього міського голови Аристарха Мартиновського.

До комплексу земських лікарень входить три дерев'яні споруди павільйонного типу за кресленнями київського архітектора Володимира Ніколаєва.

Першочергово на будівництво лікарні виділили 10 тисяч рублів, у подальшому, в процесі будівництва додаткових корпусів, додали ще 10 тисяч. Для порівняння: для будівництва будинку, де зараз учительський інститут, разом з купівлею землі було необхідно 50 тисяч рублів. Тоді планувалось, що ці приміщення будуть використовуватись 10 років, але чоловічий корпус лікарні існує вже 150 років.

В 1878 році розпочалось будівництво чоловічого корпусу, яке було завершене в 1882 році. Майже три роки це приміщення використовувалось і як богадільня, і як жіночий та чоловічий корпуси. В 1884 році був побудований жіночий корпус, а наприкінці 19 століття, у зв'язку з великою кількістю інфекцій і навіть епідемій, виникла необхідність у ще одному корпусі, яке називали гострозаразним. Ця будівля була побудована в 1902 році.

Історик зазначає, що лікарня користувалась попитом у населення. На її утримання земство виділяло 6,5 тисяч рублів на рік, ще 1,5 тисячі рублів витрачали на гострозаразне відділення.

В 1906 році головним лікарем став Феофан Панкевич - це лікар, який завдяки своєму професіоналізму полюбився глухівчанам. До нього звертались люди з навколишніх сіл і містечок. Він жив поряд і там приймав хворих. З його ім'ям пов'язано те, що в 1919 році було придбано перший у Глухові рентгенівський апарат, який для того часу був надсучасним.

Чоловічий корпус лікарні востаннє ремонтувався в 1985-1988 роках, зараз він не використовується. Жіночий корпус був реконструйований в 2011 році і зараз в ньому знаходиться станція швидкої допомоги, а корпус гострозаразного відділення був відремонтований в 2013 році – зараз в ньому працює міський центр реабілітації дітей –інвалідів.

Чоловічу гімназію збудовано у 1860-х рр. як будинок Н.А. Терещенка. У 1871 році Глухівська земська управа придбала у Н.А. Терещенка приміщення для розміщення 4-класної чоловічої прогімназії. В 1872 р. Земство остаточно пристосовує будівлю для розміщення в ній прогімназії та різних Повітових і Земських установ. У 1875 р. прогімназія стала 6-класною та мала додатковий підготовчий клас. Щорічно в прогімназії навчалося 200-250 вихованців. В 1889 р. прогімназія перетворена на класичну 8-класну гімназію.

Гімназія була визначним культурним осередком краю, і навіть мала свій симфонічний оркестр. Тут навчалися художник Г.Нарбут, поет В.Нарбут, письменник Ю.Смолич, мистецтвознавець Ф.Ернст, археолог М.Ернст, історик В.Романовський, правник М.Василенко, композитор Ю.Шапорін..

Як і в Учительському інституті, в чоловічій гімназії великого значення надавали навчання образотворчого мистецтва. Учителями малювання працювали Навроцький і П. Рейлян. Останній був не тільки педагогом, котрий учив Г.І. Нарбута і Ф.Л. Ернста, а й відомим краєзнавцем, дослідником глухівських старожитностей.

Глухівська чоловіча гімназія становить історико-архітектурний інтерес як добре збережена споруда учбового закладу доби історизму. Становить визначну історико-меморіальну цінність, оскільки з нею пов'язані імена багатьох видатних українців.

1870 р. в Глухові на кошти міської громади було засновано 4-х класну **жіночу гімназію**, що розмістилася у найманому приміщенні. В січні 1894 р. М.А.Терещенко виділив 100 тис. крб. вже на перетворення жіночої прогімназії в повну восьмикласну гімназію і спорудження для неї власного приміщення. Через 2 роки гімназія отримала новий будинок, а благодійник надав додатково

ще 20 тис. крб. на завершення будівництва. Довічними попечителями закладу було обрано Миколу Артемовича і його дружину – Пелагею Григорівну. Починаючи з V класу, жіночу гімназію поповнювали також вихованки прогімназій із сусідніх повітів, тим самим Глухів на багато років стає центром жіночої освіти на півночі тодішньої Чернігівщини.

Рішення про відкриття Глухівського учительського інституту було ухвалено у вересні 1873 року за ініціативи тодішніх керівників Глухівщини, яку підтримав міністр народної освіти, що особисто відвідав Глухів. А у жовтні 1874 року розпочалася підготовка майбутніх учителів у Глухівському інституті.

1869-1872 рр. – розробка положення про учительський інститут

У ході проведення Великих реформ 1860-х років і, зокрема, освітньої, актуальним стало питання професійної підготовки вчителів. Однак, новий проєкт організації професійної підготовки вчителів з'явився тільки у квітні 1869 р. У листопаді цього ж року міністр народної освіти Російської імперії Дмитро Толстой направив циркуляр піклувальникам навчальних округів про вирішення питання створення міських училищ та учительських інститутів. Однак на затвердження довелось чекати ще три роки, що минули в умовах широкого публічного обговорення законодавчих змін. Поступовість у вирішенні цього питання було викликано необхідністю підготовки необхідних учителів у спеціальних учительських інститутах. І лише у травні 1872 р. імператор Олександр II затвердив Положення про міські училища та вчительські інститути.

1873 – підготовка до відкриття Глухівського учительського інституту

У 1873 р. Глухів відвідали міністр народної освіти Російської імперії граф Дмитро Толстой та піклувальник Київського навчального округу Антонович. Голови земських зборів Іван Маркович та земської управи Федот Красовський і міський голова Нікола Терещенко підняли питання відкриття у Глухові вчительського інституту для підготовки професійних фахівців. Земством для цього було запропоновано недобудований будинок по сусідству з будівлею

прогімназії, що призначався для розміщення земської лікарні. Керівництву Глухівського повітового земства вдалося вмовити міністра відкрити у Глухові учительського інституту.

Члени повітового Глухівського земського зібрання 23 вересня (5 жовтня за новим стилем) 1873 року підтримали цю пропозицію. Після того як і міське товариство взяло на себе частину видатків на завершення будівництва приміщення для інституту, уповноважені Земства 3 (15) жовтня 1873 р. у звернулися до міністра народної освіти з проханням відкрити в Глухові вчительський інститут та прийняти у власність міністерства будинок. Звичайно ж, вересневу домовленість 1873 року було дотримано. Позитивну санкцію одержали також і від міністерства внутрішніх справ.

2 (14) березня 1874 р. піклувальник Київського освітнього округу отримав повідомлення від міністерства народної освіти, що імператор Олександр II дав згоду «Про прийняття у власність міністерства народної освіти пожертвованого Глухівським повітовим земством за згодою з місцевим міським товариством будинку для розміщення в ньому Учительського інституту.

6 (18) липня 1874 року був призначений директор інституту - інспектор народних училищ Київської, Подільської і Волинської губерній Київського навчального округу колезький радник Олександр Белявський (1832-1901), який очолював заклад до 1893 року.

21 вересня (3 жовтня) 1874 року відбулося офіційне відкриття Глухівського учительського інституту. А через два дні розпочались вступні іспити. Із 66 чоловік, які подали заяви, на екзамени з'явилися 39 абітурієнтів. Зараховано було 20 чоловік різного віку.

Перше засідання педагогічної ради інституту відбулось 30 вересня (12 жовтня) 1874 р. Початок навчальних занять було відкладено на 19 жовтня (за новим стилем) 1874 року. Глухівський учительський інститут з трирічним терміном навчання був закритим закладом освіти (з обов'язковим проживанням студентів у гуртожитку), який готував учителів для міських училищ Чернігівської та Полтавської губерній. Учительський інститут та

міське училище при ньому утримувалися за казенний рахунок. Курс навчання в інститутах тривав три роки.

Місто Глухів не випадково було обране для заснування в ньому учительського інституту. Царський уряд проводив політику русифікації та асиміляції українців. Піклувальник Київського навчального округу писав міністрові освіти, що «місто Глухів, знаходячись на околиці Чернігівської губернії, в сусідстві з губерніями Курською та Орловською, має чисто російський характер, а тому вихованці інституту будуть знаходитись поза будь-якими неблагонадійними впливами місцевого оточення... І якщо ми бажаємо, щоб учителі в малоросійських губерніях були «справді російські люди» і в той же час розуміли малоросійську мову, необхідно, щоб вони пройшли курс у доброму російському педагогічному закладі, який знаходиться в російському місті».

Так, ще майже півтора століття тому закладалися традиції підготовки якісних педагогічних кадрів, які й зараз продовжує Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка (з 2008) – найстаріший заклад вищої педагогічної освіти України.

Наприкінці травня 2002 р. Глухів уперше відвідали нащадки Терещенків – праправнуки Ніколи Артемійовича, відкриваючи для себе батьківщину предків. Архітектурні пам'ятки, збудовані коштом родини, Трьох-Анастасіївська церква, вцілілі храми промовляють самі за себе: перемогла правда історії і до цього прізвища вже ніколи не прилипне бруд. На сьогодні громадська, підприємницька, благодійницька діяльність родини Терещенків повертається із забуття, має певні дослідницькі напрацювання, але потребує подальшого й більш ґрунтовного вивчення, і не тільки заради обізнаності про їх добродійні справи, про значення їх діяльності для історії й культури України, але й як приклад для наслідування служіння своїй державі й батьківщині.

Підсумок екскурсії.

- Що нового для себе ви відкрили, прослухавши інформацію про родину Терещенків?

- Якщо б у ви мали такі статки як родина Терещенків, чи займалися б меценатством, чому і в чому б це проявлялося?